

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

(повне найменування вищого навчального закладу)

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

(назва факультету)

Кафедра українознавства

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

Тема: «Локальна ідентичність Індустріального району м. Харкова:
вернакулярні уявлення»

Виконала: студентка IV курсу
група ОКУ-43

Спеціальність: 034 Культурологія
(шифр, назва спеціальності)

Освітня програма: Урбаністичні студії
Сіліна А. Ю.

Керівник к.і.н. Боженко А.О.

Рецензент к.і.н. доц. Рачков Є. С.

Підсумкова оцінка: за національною
шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії
Протокол № 8 від 14 червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис)

Лисенкова В. В.
(прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

АНОТАЦІЯ

Сіліна А. Ю. Локальна ідентичність Індустріального району м. Харкова: вернакулярні уявлення.

Бакалаврська робота присвячена вивченню локальної ідентичності Індустріального району Харкова на основі аналізу вернакулярних уявлень мешканців. Розглянуто теоретичні підходи до локальної ідентичності й вернакулярності, проаналізовано історичний розвиток району, сучасні трансформації та особливості просторового сприйняття. Застосовано міждисциплінарну методологію з використанням інтерв'ю та ментального мапування, що дозволило виявити ключові символи, маршрути, межі, зони комфорту та уникання, а також показати, як повсякденний досвід мешканців формує вернакулярний образ району. Встановлено, що центром локальної ідентичності виступає мікрорайон ХТЗ, а периферійні частини маргіналізуються у повсякденних уявленнях. Практичне значення роботи полягає у використанні її результатів для врахування думки мешканців під час міського планування, а також для посилення партисипації та збереження унікального міського середовища Індустріального району.

Ключові слова: локальна ідентичність, вернакулярні уявлення, Харків, Індустріальний район.

ANNOTATION

Silina A. Y. Local identity of the Industrialnyi district (Kharkiv): vernacular perceptions.

The bachelor's thesis is devoted to the study of the local identity of the Industrialnyi district (Kharkiv) based on the analysis of residents' vernacular perceptions. The thesis examines theoretical approaches to local identity and vernacularity, analyses the district's historical development, contemporary transformations, and features of spatial perception. An interdisciplinary methodology involving interviews and mental mapping enabled the identification of key symbols, routes, boundaries, zones of comfort and avoidance, and revealed how residents' everyday experiences shape a vernacular image of the district. It is established that the KhTZ microdistrict functions as the main symbolic centre of local identity, while peripheral areas are marginalised in everyday representations. The practical significance of the thesis lies in its potential for considering residents' perspectives in urban planning and for fostering participation and preserving the unique urban environment of the Industrialnyi district.

Keywords: local identity, vernacular perceptions, Kharkiv, Industrialnyi district.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ВЕРНАКУЛЯРНОСТІ	6
1.1 Локальна ідентичність: поняття та теоретичні підходи.....	6
1.2 Вернакулярність як чинник формування ідентичності району.....	13
1.3 Методологія дослідження: інтерв'ю та ментальне мапування.....	17
Висновки до розділу I.....	20
РОЗДІЛ II. ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РАЙОНУ ХАРКОВА: ВІД ІСТОРИЧНОГО КОНТЕКСТУ ДО ВЕРНАКУЛЯРНИХ УЯВЛЕНЬ	22
2.1 Індустріальний район Харкова: історичний контекст, сучасні трансформації	22
2.2 Індустріальний район крізь призму інтерв'ю мешканців.....	29
2.3 Сприйняття Індустріального району у ментальних мапах.....	40
2.4 Інтеграція результатів дослідження	47
Висновки до розділу II	49
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:	54
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Сучасний розвиток міст України, особливо в період після здобуття незалежності та в умовах соціально-економічних трансформацій, привертає дедалі більше уваги дослідників. У центрі уваги опиняються постіндустріальні райони, які зазнали суттєвих змін внаслідок втрати промислової функції, декомунізації, перебудови інфраструктури та змін у соціальній структурі населення.

Актуальність дослідження полягає в тому, що Індустріальний район Харкова є показовим прикладом таких трансформацій, характерних для старопромислових територій. Зміна економічного профілю району, поява нових типів забудови, а також соціальна динаміка зумовили потребу в переосмисленні локальної ідентичності мешканців. У цьому контексті дослідження вернакулярних уявлень жителів дозволяє краще зрозуміти їхній погляд на зміни, що відбуваються, і вплив цих змін на сприйняття міського середовища.

Дослідження локальної ідентичності Індустріального району Харкова є важливим не лише для розуміння сучасних урбаністичних процесів, але й для виявлення можливостей збереження його історичної, соціальної та культурної специфіки.

Об'єктом дослідження є локальна ідентичність у міському середовищі, зокрема в Індустріальному районі Харкова.

Предметом дослідження є вернакулярні уявлення мешканців про Індустріальний район, їхній вплив на формування локальної ідентичності та особливості просторового сприйняття району.

Метою дослідження є вивчення локальної ідентичності Індустріального району Харкова шляхом аналізу вернакулярних уявлень мешканців та з'ясування їхнього впливу на сприйняття міського простору.

Відповідно до поставленої мети, в роботі було сформульовано такі **завдання дослідження**:

- узагальнити теоретичні підходи до вивчення локальної ідентичності та вернакулярності;
- проаналізувати сучасні дослідження локальної ідентичності у міському середовищі;
- виявити особливості вернакулярних уявлень мешканців Індустріального району на основі інтерв'ю;
- проаналізувати ментальні мапи мешканців з метою визначення сприйняття меж і значущих місць району;
- сформулювати висновки щодо зв'язку між локальною ідентичністю та сучасними просторовими трансформаціями Індустріального району.

Наукова новизна дослідження полягає в поєднанні концепції вернакулярного району, методологій інтерв'ю та ментального мапування для вивчення локальної ідентичності Індустріального району Харкова. Це дозволяє встановити, як мешканці інтерпретують просторові та соціальні зміни, формуючи власне бачення району.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів під час розробки стратегій міського розвитку, орієнтованих на врахування потреб та уявлень місцевих мешканців. Вивчення вернакулярних уявлень дозволяє краще зрозуміти неформальні орієнтири, значущі місця та локальні практики, що формують відчуття приналежності до простору. Це може сприяти ефективнішому врахуванню думок громади, збереженню локальної ідентичності в умовах змін, а також підвищенню партисипації у процесах планування.

Методологія дослідження є міждисциплінарною та поєднує культурологічний, урбаністичний та антропологічний підходи. Культурологічний аспект дозволяє розглянути локальну ідентичність через символіку, культурні уявлення про простір та вернакулярні уявлення мешканців, урбаністичний підхід враховує просторові трансформації району, зміни його функціонального призначення та архітектурного вигляду, а антропологічний зосереджується на

повсякденних практиках, соціальних зв'язках та зміні сприйняття міського середовища. Таке поєднання дає змогу комплексно дослідити локальну ідентичність району, враховуючи як матеріальні, так і нематеріальні складові міського простору.

Під час дослідження також використовувалися загальнонаукові методи, аналіз та синтез, які допомогли краще зрозуміти теоретичні підходи та обробити зібрані матеріали.

У роботі використано метод інтерв'ю, що передбачає напівструктуровані бесіди з мешканцями району. Респондентів запитували про їхнє сприйняття району, важливі місця, традиції та зміни, що відбулися в міському середовищі. Такий підхід дозволяє виявити, як мешканці оцінюють свою локальну ідентичність і які уявлення формують щодо свого району.

Також застосовано метод ментального мапування, запозичений у Кевіна Лінча. Він дає змогу візуалізувати просторові уявлення мешканців про район, визначити ключові елементи ідентичності та простежити, як вони змінюються під впливом сучасних трансформацій.

Основні положення дипломної роботи були апробовані у формі доповіді на XVIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Харків-залізобетон: вчора, сьогодні, завтра» (секція «Харків в історичній та культурній ретроспективі», Харків, 2025). За результатами конференції доповідь була опублікована у збірці тез конференції [27, с. 90–92].

Окремі аналітичні напрацювання, здійснені в межах дослідження, були використані у проєкті «Маленька архітектура», що реалізується громадською організацією «Арт Оборона» в рамках програми Documenting Ukraine при Institute for Human Sciences (IWM). У межах цієї ініціативи авторка долучилася до дослідницької роботи та надала експертну підтримку в межах обговорення особливостей міського простору Індустріального району Харкова [18].

Структура роботи передбачає вступ, два основних розділи (сім підрозділів), висновки, список використаної літератури (52 позицій на

6 сторінках) та додатки. Загальний обсяг роботи — 77 стор., обсяг основного тексту — 51 стор.

У першому розділі розглядаються основні поняття і теоретичні підходи до вивчення локальної ідентичності, феномен вернакулярності як важливого чинника формування просторових уявлень, а також обґрунтовано міждисциплінарну методологію дослідження. У цьому розділі представлено обрані методи дослідження: напівструктуровані інтерв'ю та ментальне мапування.

У другому розділі подано короткий опис історичних і просторових трансформацій Індустріального району, проаналізовано інтерв'ю з мешканцями та ментальні мапи, а також здійснено інтеграцію отриманих результатів з метою виявлення ключових характеристик локальної ідентичності Індустріального району.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ВЕРНАКУЛЯРНОСТІ

1.1 Локальна ідентичність: поняття та теоретичні підходи

Локальна ідентичність є невід'ємною складовою міського життя, що визначає характерні риси кожного району чи території. Вона формується на основі взаємодії мешканців із середовищем, що їх оточує, включаючи архітектуру, історію, культуру та соціальні зв'язки. Це поняття має багатовимірний характер, охоплюючи як матеріальні, так і нематеріальні аспекти міського простору.

Розуміння локальної ідентичності дозволяє глибше проаналізувати, як мешканці сприймають своє середовище, які елементи вони вважають важливими та як ці уявлення впливають на формування спільного відчуття належності до певного місця. Саме ці аспекти стають визначальними у дослідженні міських процесів, зокрема в умовах соціальних і культурних трансформацій.

Локальна ідентичність є основою й водночас характерною рисою проживання у місті. Вона визначає звички, звичаї та особливості мешканців конкретної місцевості або регіону. На кожній території існують передумови для формування локальної ідентичності, вони походять від місцевих жителів і враховують особливості району, традиції, культуру, релігію, старовинні споруди та колективну пам'ять.

Аналіз локальної ідентичності дозволяє точніше визначити тенденції, цінності, звички та потреби мешканців, а також можливі зміни в побуті, традиціях і соціальних уявленнях про простір. Урахування локальної ідентичності у дослідженнях дає змогу планувати культурні, соціальні, архітектурні трансформації, реконструкцію будівель та міського середовища відповідно до очікувань громади. Водночас таке розуміння простору допомагає активізувати участь мешканців через зацікавлення власною територією та підтримку локальних ініціатив.

Історично локальна ідентичність впливала на особливості містобудування, торгівлі, просторового розміщення, релігійних центрів, формування традицій. Систематичний облік думок і побажань місцевих жителів, через опитування, публічні обговорення, референдуми або планування, дозволяє враховувати локальні нюанси й досягати значущих результатів у підвищенні якості життя.

Звернення до місцевих звичаїв, культурних і соціальних засад через поняття локальної ідентичності закладає стабільний і потужний фундамент для майбутнього: у вигляді архітектурного середовища, історичних і нових будівель, житлових масивів, зон відпочинку, музеїв, парків і публічних просторів.

Оскільки географічне положення й соціальний контекст відрізняються, тенденції локальної ідентичності ніколи не є однаковими. Як і люди, кожна територія є унікальною: навіть у схожих умовах райони можуть мати відмінну архітектуру, культуру, релігійну структуру, соціальну динаміку й історичну пам'ять.

Локальна ідентичність також охоплює екологічні чинники, наявність промислових зон, транспортну інфраструктуру, стан комунальних послуг, доріг, закладів освіти та охорони здоров'я. Забезпечення й підтримка цих елементів, це завдання як територіальної влади, так і громадянського суспільства. Не менш важливою є й функція оборони: формування безпечного простору також частина локальної ідентичності. Загалом організація життя району є одним із найскладніших процесів у структурі держави й суспільства, що потребує урахування локального контексту.

Дослідження локальної ідентичності має тривалу історію, що охоплює різні дисципліни, такі як урбаністика, соціологія, культурологія та географія. Перші підходи до цієї тематики зосереджувалися на ролі міського простору у формуванні індивідуального та колективного відчуття належності до місця. Однією з найвпливовіших дослідниць локальної ідентичності є Джейн Джейкобс. У своїй праці «The Death and Life of Great American Cities» вона наголошувала, що ключовими елементами, які сприяють формуванню локальної ідентичності, є громадські простори, такі як вулиці, парки та ринки. Основою

життєздатності міських районів Джейкобс вважала активну соціальну взаємодію в міському середовищі [35, с. 29–30, 55, 91, 150].

Ще одним важливим внеском є дослідження Кевіна Лінча, який у своїй книзі «The Image of the City» розробив теорію елементів міського середовища, що визначають його впізнаваність. Лінч виділив п'ять основних компонентів: шляхи, межі, райони, вузли та орієнтири. Ці елементи формують уявлення мешканців про міський простір та впливають на їхню здатність орієнтуватися та ідентифікувати себе з конкретними місцями. Кевін Лінч зазначав, що ключовим фактором у формуванні стабільної локальної ідентичності є чітке та логічне сприйняття міста [38, с. 51–80].

У 1960-х роках Герберт Ганс розширив аналіз локальної ідентичності, розглядаючи взаємозв'язок між соціальними класами, культурними традиціями та образом району. У роботі «The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans» він досліджував, як різні соціальні групи формують свою ідентичність у межах одного району. Ганс показав, що локальна ідентичність залежить не лише від фізичних характеристик простору, але й від способу життя мешканців, їхніх звичок і соціальних зв'язків [30, с. 3–45, 104–120].

Льюїс Мамфорд у своїй знаковій праці «The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects» висвітлив, як індустріалізація вплинула на формування міської ідентичності. Він зазначав, що розвиток промислових центрів спричинив кардинальні зміни в структурі міст, зокрема у їхній соціальній динаміці. Індустріалізація сприяла створенню нових районів із характерною архітектурою та інфраструктурою, які стали основою для формування локальної ідентичності робітничого класу [41, с. 446–470].

Історичні підходи до вивчення локальної ідентичності закладають основу для аналізу сучасних урбаністичних процесів. Вони показують, що локальна ідентичність формується на перетині просторових, соціальних і культурних факторів, а також відображає багатовимірну взаємодію мешканців із середовищем.

Сучасні підходи до дослідження локальної ідентичності враховують вплив нових соціальних, економічних і культурних факторів, таких як глобалізація, постіндустріалізація та розвиток цифрових технологій. Ці фактори суттєво змінюють динаміку формування ідентичності міських районів, додаючи нові аспекти до вже усталених теоретичних підходів.

Одним із прикладів вивчення постіндустріальних трансформацій є дослідження старопромислових районів Харкова Ольги Суптело, де показано, як занепад великих підприємств і процеси декомунізації позначилися на міському середовищі. Попри втрату низки соціальних та економічних функцій, індустріальна спадщина залишається важливим елементом локальної пам'яті, а такі об'єкти, як заводи, зберігають символічне значення для мешканців [25, с. 54–56].

Ще один приклад сучасного підходу демонструється у дослідженні міста Щецин у Польщі. Це дослідження використовувало ментальні мапи та опитування для оцінки сприйняття міського простору його мешканцями. Основну увагу було приділено виявленню ключових елементів, які формують образ міста: дороги, знакові місця, райони та природні межі, такі як річка Одра. Автори зазначають, що на образ міста впливають не лише демографічні характеристики мешканців, але й транспортні звички: ті, хто користується громадським транспортом, більш чутливі до міського середовища, ніж ті, хто подорожує приватними автомобілями. Щецин цікавий також через своє історичне та географічне розташування. Місто розташоване в прикордонній зоні, що зумовило його багатоетнічний характер. Зміни в межах міста та його адміністративний розвиток впливали на формування локальної ідентичності мешканців. Ця робота показує, як навіть у сучасних умовах глобалізації локальні особливості продовжують відігравати значну роль у сприйнятті міського простору [43, с. 111–118].

Дослідження локальної ідентичності можуть мати практичне значення для міського планування, збереження культурної спадщини та просторового розвитку. Вивчення того, як мешканці сприймають своє середовище, дозволяє

враховувати реальні потреби й очікування людей при реконструкції публічних просторів, розробці інфраструктурних проєктів чи плануванні нової забудови. Зокрема, у старопромислових районах, де ідентичність пов'язана з індустріальною спадщиною, таке врахування допомагає зберегти символічну роль цих локацій та об'єктів.

Локальна ідентичність є складним та багатовимірним явищем, яке формується через постійну взаємодію мешканців із середовищем. Цей процес відображає, як люди сприймають та інтерпретують свій простір, роблячи його частиною своєї повсякденної реальності. Формування локальної ідентичності включає як індивідуальні аспекти – відчуття комфорту, прив'язаності до певних місць, так і колективні – відчуття спільності та належності до локальної громади.

Психологічна складова локальної ідентичності проявляється через зв'язок між людиною та простором. Щоденні маршрути, звичні локації, улюблені місця для відпочинку чи прогулянок формують у свідомості образ району як «свого». Цей зв'язок є динамічним: змінюючись із часом, він охоплює як особистий досвід, так і загальні уявлення, що передаються через родину, друзів чи сусідів.

Місця, які викликають емоційний комфорт, часто стають символами локальної ідентичності. Вони можуть бути пов'язані з важливими подіями в житті людини чи громади, або просто мати особливе естетичне чи функціональне значення.

Соціальний вимір локальної ідентичності проявляється через взаємодію мешканців у межах спільноти. Громадські простори, такі як вулиці, двори, парки чи ринки, виконують роль соціальних хабів, де формується відчуття спільності. У дослідженні Чоколівки (Київ) було виявлено, що взаємодія мешканців у таких просторах сприяє формуванню колективної ідентичності району. Ринки чи майданчики біля житлових будинків стають своєрідними «точками збору», які об'єднують людей із різними інтересами, але спільними звичками [21, с. 150–159].

Соціальні традиції, такі як спільне святкування локальних подій чи участь у суспільних ініціативах, також є важливими компонентами локальної

ідентичності. Вони сприяють укріпленню зв'язків між мешканцями, формуючи уявлення про район як про спільний простір.

Культурна складова локальної ідентичності охоплює історичну пам'ять, архітектурну спадщину та символіку району. Історичні будівлі, пам'ятники чи навіть вуличні назви можуть виступати у ролі маркерів, які зберігають пам'ять про минуле району. Наприклад, у Тімішоарі (Румунія) історичні площі й старовинні будівлі залишаються важливими для місцевих мешканців, оскільки вони є символами багатокультурного минулого міста [50, с. 13].

Сучасна локальна ідентичність постає перед низкою викликів, які пов'язані з глобалізацією, урбанізацією, постіндустріальними трансформаціями та поширенням цифрових технологій. Ці явища не лише змінюють вигляд міст, але й впливають на те, як мешканці сприймають і визначають свої райони.

Глобалізація сприяє стандартизації міських просторів та замінює локальні унікальні елементи універсальними символами, наприклад, на торгові центри чи міжнародні бренди. Такі зміни призводять до втрати відчуття «місцевого». Мешканці можуть відчутти, що їхній район стає частиною глобальної мережі без особливих рис, які б виділяли його серед інших. Однак, у деяких випадках глобалізація також стимулює переосмислення локальної ідентичності, зокрема через збереження культурної спадщини та локальних традицій як способу опору уніфікації [33, с. 66–70].

Поступова деіндустріалізація змінила соціально-економічний ландшафт районів. Зокрема, в Харкові закриття великих заводів, спричинило переосмислення ролі старопромислових районів в місті. При цьому образ індустріального минулого не зник повністю, а продовжує впливати на локальну ідентичність [25, с. 54–56]. Такі зміни змушують мешканців адаптуватися до нових умов та переосмислювати зв'язок із простором, у якому вони живуть.

Одним із ключових інструментів сучасних досліджень локальної ідентичності є цифрові технології, які дозволяють отримувати та аналізувати великі обсяги даних про міські простори. Краудсорсингові мапи дають змогу виявляти, як різні соціальні групи сприймають та використовують міський

простір. Наприклад, аналіз даних соціальних мереж, Instagram або Twitter, дозволяє виявити популярні локації, які мешканці асоціюють із районом і простежити зміни у сприйнятті цих місць із часом [36, с. 2–5]. Хоча у цьому дослідженні такі цифрові інструменти не застосовувалися, вони є перспективним напрямом для подальших досліджень локальної ідентичності у міському просторі.

Крім того, ментальні мапи, створені в цифрових форматах, стають важливим методом дослідження суб'єктивного сприйняття міських просторів. Наприклад, у Щецині використання ментальних мап дозволило дослідникам виявити, які елементи міста мешканці вважають ключовими для ідентичності району [43, с. 113–117].

Сучасні виклики дослідження локальної ідентичності демонструють складність цього явища в умовах глобалізації та цифрової епохи. Поєднання традиційних методів, таких як аналіз історичних даних, із сучасними цифровими інструментами відкриває нові можливості для глибшого розуміння процесів, які формують уявлення про місто та його райони. Ці підходи дозволяють зберегти локальну ідентичність та адаптувати її до змін, зберігаючи унікальний характер кожного місця.

Локальна ідентичність є багатовимірним явищем, яке формується на перетині психологічних, соціальних і культурних аспектів. Вона визначає зв'язок мешканців із простором, у якому вони живуть, і стає основою для колективного уявлення про район. Аналіз історичних та сучасних підходів до дослідження локальної ідентичності показав, що це поняття еволюціонувало разом зі змінами в міському середовищі.

Класичні дослідження, такі як роботи Кевіна Лінча та Джейн Джейкобс, підкреслювали значення просторової організації та соціальних взаємодій у формуванні образу міста. Водночас сучасні дослідники зосереджуються на впливі глобалізації, постіндустріальних трансформацій і цифрових технологій. Методи, які використовуються для вивчення локальної ідентичності, також

знали еволюції: від традиційних соціологічних підходів до інтеграції цифрових інструментів, таких як аналіз соціальних мереж та ментальне мапування.

Таким чином, локальна ідентичність є не лише продуктом історичних обставин, але й відображенням сучасних викликів, які стоять перед міськими районами. Така концепція є ключовою для розуміння взаємодії між людьми та їхнім середовищем. Вона дає глибше розуміння соціальних і культурних процесів, які відбуваються в містах.

1.2 Вернакулярність як чинник формування ідентичності району

Вернакулярність у міському контексті є ключовим поняттям, яке використовується для опису повсякденних уявлень мешканців про міський простір. Це поняття фокусується на неформальних, локальних аспектах міста, які не завжди відповідають офіційним даним. Воно підкреслює важливість суб'єктивного сприйняття простору, яке формується через життєвий досвід, соціальні практики та культурні традиції.

Термін вернакулярність бере свій початок із лінгвістики, де ним позначають рідну або розмовну мову певної спільноти (*vernacula vocabula*) [51]. Згодом це поняття було адаптовано у географії та урбаністиці для опису простору, який формується під впливом щоденних практик, локальних традицій та культури мешканців. Так звані «vernacular landscapes» відображають спосіб життя людей, які населяють територію [44, с. 101].

Ідеї Джейн Джейкобс щодо значення повсякденних взаємодій у місті стали підґрунтям для формування вернакулярного підходу, який зосереджується на неформальному, особистісному сприйнятті простору [35, с. 36, 51–55]. Цей підхід доповнює концепцію Кевіна Лінча, який досліджував структурні компоненти міста та їхній вплив на когнітивне сприйняття простору [38, с. 80–86]. Разом ці ідеї дають змогу розглядати вернакулярність як поєднання суб'єктивних ментальних образів міста та соціальної взаємодії, що формує його неповторний локальний характер.

У сучасних дослідженнях вернакулярність досліджується через аналіз суб'єктивних ментальних мап, опитувань та спостережень. Наприклад, у роботі «Computing the Image of the City» розглядається, як технології краудсорсингу дозволяють збирати дані про сприйняття міського простору мешканцями. Автори підкреслюють, що вернакулярні уявлення часто не збігаються з офіційними мапами міста, оскільки мешканці більше орієнтуються на соціальні й культурні маркери, ніж на адміністративні межі [37, с. 2–5, 9].

Також дослідження, присвячені когнітивному мапуванню, показують, як люди створюють власні уявлення про місто на основі повсякденного досвіду. Це включає такі аспекти, як локальні орієнтири, популярні маршрути та значущі місця, що є важливими для мешканців, але можуть бути проігноровані в офіційних планах [36, с. 5–6, 9].

Вернакулярність показує, як мешканці сприймають міський простір поза формальними рамками. За її допомогою можна виявити важливі для локальної спільноти місця та аспекти, які можуть не відповідати загальноприйнятим нормам міського планування.

Вернакулярність дозволяє глибше зрозуміти локальну ідентичність через неформальні уявлення мешканців про межі, важливі місця та символи району. Цей взаємозв'язок проявляється у спосіб, яким люди привласнюють простір, формуючи унікальний образ місця.

Мешканці формують образ району через щоденні взаємодії з простором: маршрути на роботу, місця для прогулянок, відвідування ринків чи зустрічі з друзями. Наприклад, на ментальних мапах створених мешканцями часто можна побачити ключові місця, що не відображаються на офіційних мапах, але мають велике значення для громади. Важливими маркерами ідентичності району можуть бути місцеві кафе, парки чи навіть дитячі майданчики.

Традиції та ритуали, що відбуваються у публічних просторах, також зміцнюють зв'язок між мешканцями та їхнім середовищем. Наприклад, локальні свята чи заходи, які організують мешканці, створюють можливості для спілкування та формують почуття належності до громади. У дослідженнях,

присвячених ментальним мапам Щецина, виявлено, що такі місця є ключовими для формування уявлень про район, оскільки вони об'єднують мешканців через щоденні практики [43, с. 111–112].

Вернакулярні уявлення дозволяють глибше зрозуміти, як мешканці адаптуються до змін у міському середовищі. Вони показують, що локальна ідентичність формується не лише через об'єктивні характеристики простору, але й через суб'єктивні переживання, які дають змогу мешканцям відчувати свою причетність до району.

Вернакулярність є дуже важливим інструментом для досліджень міських районів, тому що вона дозволяє вивчати сприйняття простору з точки зору мешканців. Вона стала основою багатьох сучасних досліджень, спрямованих на розуміння локальної ідентичності, меж районів та важливості конкретних місць для спільноти.

Дослідження у місті Тімішоара (Румунія) проводилось на методі ментального мапування і показало, як мешканці осмислюють простір історичного центру. Було встановлено, що ключовими носіями вернакулярної ідентичності виступають архітектурні пам'ятки, площі та локальні культурні практики. Вони є не лише елементами міського середовища, а й символами спільної пам'яті, які відіграють важливу роль у конструюванні локальної ідентичності [50, с. 13–17].

У випадку міста Амасра (Туреччина) дослідження показало, що мешканці сприймають риболовецькі порти, історичні мости та фортецю як ключові елементи міського простору. Метод когнітивного мапування дозволив виявити, що соціальні взаємодії, які відбуваються в цих локаціях, є основою для формування вернакулярних уявлень [46, с. 2–5, 6–9].

Ментальне мапування є одним із найбільш ефективних інструментів для вивчення вернакулярності. Цей метод показує, як мешканці сприймають свій простір та які місця вважають важливими або маргіналізованими.

Метод інтерв'ю також є важливим для дослідження вернакулярності. Він дозволяє виявити суб'єктивні уявлення мешканців про їхній простір та зрозуміти,

як соціальні та економічні зміни впливають на ці уявлення. Наприклад, у дослідженні індустріальних районів Італії, мешканці висловлювали сильний зв'язок із традиціями та символами, пов'язаними з промисловим минулим їхніх районів, навіть у контексті змін, спричинених глобалізацією [29, с. 19–21, 25].

Практичне застосування концепції вернакулярності у дослідженнях міських районів відкриває нові можливості для глибшого розуміння локальної ідентичності. Завдяки використанню методів ментального мапування та інтерв'ю можна виявити, як мешканці адаптуються до змін у середовищі, зберігаючи та переосмислюючи свої уявлення про простір.

Вернакулярність є важливою концепцією у сучасній урбаністиці, оскільки вона дозволяє зрозуміти, як мешканці сприймають і привласнюють міський простір. Поняття вернакулярності з'явилося з необхідності врахування повсякденних практики, звичок та уявлень, які не завжди відповідають офіційним планам міста. Це поняття допомагає дослідникам розкривати глибші зв'язки між простором і людьми та демонструє, як локальна ідентичність формується через взаємодію мешканців із середовищем.

Розгляд вернакулярних уявлень у контексті локальної ідентичності показав, що саме через такі суб'єктивні сприйняття визначаються значущі місця, межі районів та соціальні зв'язки в міському середовищі. Вернакулярність дозволяє враховувати різноманітні уявлення мешканців, які нерідко залишаються поза увагою формальних досліджень.

Практичні дослідження районів Італії, Щецина, Тімішоари та Амасри демонструють, як методи ментального мапування та інтерв'ю можуть бути використані у вивченні вернакулярності. Ці методи розкривають уявлення мешканців про значущі місця та зв'язки між ними та відображають адаптацію людей до змін у міському середовищі.

Таким чином, вернакулярність не лише допомагає краще зрозуміти формування локальної ідентичності, але й надає інструменти для адаптації міського простору до потреб мешканців. Це робить її цінним концептом для дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів міського розвитку.

1.3 Методологія дослідження: інтерв'ю та ментальне мапування

У цьому дослідженні використано міждисциплінарний підхід, що охоплює культурологічні, урбаністичні та антропологічні аспекти для вивчення міського простору. Таке поєднання дозволяє розглянути локальну ідентичність як динамічне явище, що формується через повсякденну взаємодію людей зі своїм простором.

Культурологічний аспект дає змогу аналізувати локальну ідентичність як складну структуру, що втілюється у символах та практиках повсякденності. Вона дозволяє поставити в центр уваги не лише матеріальні, а й нематеріальні аспекти міського середовища: побачити, як люди надають значення місцям, як пов'язують їх із пам'яттю, традиціями, символами.

Урбаністичний аспект дає можливість враховувати особливості формування та трансформації Індустріального району, зміну його функціонального призначення, архітектурного вигляду та інфраструктури, які також впливають на формування ідентичності.

Антропологічний аспект фокусується саме на досвіді людей, на тому, як вони сприймають, відчують, називають і описують простір, у якому живуть. Особливу увагу приділено вернакулярним уявленням, що виникають у повсякденному житті мешканців.

У межах дослідження було обрано два методи, які дозволяють дослідити сприйняття району: напівструктуровані інтерв'ю та ментальне мапування. Вони дають змогу не лише зафіксувати уявлення мешканців про район, а й простежити, як вони взаємодіють із простором, що для них є важливим, і як це впливає на формування локальної ідентичності.

Було проведено 31 напівструктуроване інтерв'ю з мешканцями Індустріального району віком від 16 до 72 років [Додаток А], з яких 17 — жінки, 14 — чоловіки [Додаток Б]. Усі респонденти проживали в межах Індустріального району, однак місця їхнього проживання охоплюють різні частини району — від багатоповерхової забудови в центральній зоні (ХТЗ) до приватного сектора на

півдні, східних мікрорайонів (Рогань, Горизонт, Сонячний тощо) та західної частини біля яру «Мокрий Жихор» [Додаток В].

Інтерв'ю передбачало як відкриті питання про повсякденне життя та уявлення про район, так і питання про межі району, взаємодію з іншими мешканцями, місцеві традиції, місця пам'яті, неприємні або небезпечні, на думку мешканців, простори.

Транскрипції інтерв'ю з респондентами збережені у хмарному сховищі (Google Диск) і доступні за посиланням [Додаток Г].

Також було зібрано 20 ментальних мап, створених мешканцями Індустріального району. Учасниками мапування стали 11 чоловіків та 9 жінок [Додаток Д], віком від 16 до 72 років [Додаток Е]. Респонденти, які брали участь у цьому етапі дослідження, також проживають у різних частинах району — центральна (ХТЗ), північна приватна забудова, східні мікрорайони (Рогань, Горизонт, Сонячний тощо) та західна частина біля яру «Мокрий Жихор» [Додаток Ж].

Кожному учаснику пропонувалося умовно намалювати мапу Індустріального району на аркуші А4 або через електронний ресурс Google My Maps. Згідно з інструкцією, респондентам було запропоновано позначити на мапі три основні категорії: місця, які вони регулярно відвідують (житло, магазини, парки тощо); об'єкти, які мають символічне, історичне або культурне значення для Індустріального району; місця, яких вони уникають або вважають небезпечними.

Жорстких вимог до оформлення мап не висувалося: учасники могли самостійно обирати кольори, форму позначок, назви та спосіб зображення елементів. У більшості випадків небезпечні або небажані для перебування місця респонденти позначали червоним кольором. Так само місця емоційного комфорту або особистої важливості часто замальовувалися жовтим або зеленим.

Окрім зазначених категорій, багато учасників самостійно додавали додаткові елементи: зелені зони, поля, річки, фонтани, дитячі майданчики, зупинки транспорту тощо, не завжди відносячи їх до конкретної категорії.

Для подальшого аналізу ментальних мап було застосовано підхід Кевіна Лінча, який передбачає виокремлення п'яти ключових елементів образу міста: шляхи (paths), межі (edges), райони (districts), вузли (nodes) та орієнтири (landmarks). Деякі позначені респондентами зони виступають межами, місцями уникання або навіть негативними орієнтирами. Попри те, що метод Лінча фокусується переважно на позитивному образі міста, аналіз ментальних мап також дозволяє виявити простори, що асоціюються зі страхом, дискомфортом чи небезпекою. Такий метод дозволяє структурувати просторові уявлення мешканців і виявити, як саме вони вибудовують власну ментальну мапу району: які місця є для них центральними, що вважається межами, де проходять основні маршрути повсякденного життя та які об'єкти відіграють символічну роль у локальній ідентичності.

Ментальні мапи були збережені у хмарному сховищі (Google Диск) і доступні за посиланням [Додаток З].

Для систематизації матеріалів та зручності подальшого аналізу було запроваджено систему позначень для інтерв'ю та ментальних мап. Кожен запис отримував умовний шифр у форматі «I-01-08112024» або «M-01-16112024», де:

- перша літера вказує на тип джерела: I - інтерв'ю, M - ментальна мапа;
- двозначне число після літери - порядковий номер запису у відповідній категорії;
- шестизначна дата - день, місяць і рік збору даних (наприклад, 08.11.2024).

Така система дозволяє зберегти анонімність респондентів та зручно орієнтуватися у матеріалі під час цитування, кодування та аналітичної обробки.

Використання інтерв'ю та ментального мапування дає можливість поєднати думки мешканців з візуальними уявленнями, що значно покращує аналіз і дозволяє наблизитися до повнішого розуміння того, як мешканці Індустріального району формують уявлення про свій простір.

Висновки до розділу I

У першому розділі було розглянуто основні теоретичні підходи до вивчення локальної ідентичності та вернакулярності, а також визначено методологічні інструменти дослідження. Аналіз праць Кевіна Лінча, Джейн Джейкобс, Льюїса Мамфорда та інших дозволив охарактеризувати локальну ідентичність як багатовимірне явище, що формується через перетин психологічного, соціального та культурного досвіду мешканців. Було підкреслено важливість повсякденних практик, емоційної прив'язаності до місця та соціальної взаємодії у створенні уявлення про свій простір.

Розгляд вернакулярності як інструменту дослідження дає змогу вийти за межі формального сприйняття міста та зосередитися на суб'єктивних уявленнях мешканців, які часто не збігаються з офіційними мапами та адміністративними межами. Вернакулярність проявляється у назвах районів, локальних класифікаціях, а також у символах, місцях пам'яті, зонах комфорту або уникання. Саме через вернакулярні уявлення локальна ідентичність набуває життєвих та емоційних якостей.

У підрозділі, присвяченому методології, обґрунтовано доцільність поєднання інтерв'ю та ментального мапування як двох взаємодоповнюючих методів. Інтерв'ю дозволяють зафіксувати особистий досвід мешканців, а ментальні мапи — візуалізувати просторові уявлення та значущі для респондентів місця. У сукупності ці методи надають змогу розглянути локальну ідентичність як складний процес повсякденної взаємодії з простором.

Теоретичні напрацювання, представлені у цьому розділі, створюють підґрунтя для подальшого аналізу локальної ідентичності Індустріального району Харкова, який у другому розділі розглядається як кейс постіндустріального міського середовища з багатошаровою соціальною та просторовою структурою.

РОЗДІЛ II. ЛОКАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ІНДУСТРІАЛЬНОГО РАЙОНУ ХАРКОВА: ВІД ІСТОРИЧНОГО КОНТЕКСТУ ДО ВЕРНАКУЛЯРНИХ УЯВЛЕНЬ

2.1 Індустріальний район Харкова: історичний контекст, сучасні трансформації

Індустріальний район Харкова є одним із найбільш показових прикладів реалізації радянських містобудівних концепцій першої половини ХХ століття. Його формування тісно пов'язане з процесами форсованої індустріалізації, які розгорнулися в СРСР наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років. Саме в цей період було прийнято рішення про створення масштабного виробничого центру, що мав стати не лише осередком машинобудівної промисловості, а й новим соціалістичним простором для робітничого класу.

Одним із ключових підприємств, що стали основою району, став Харківський тракторний завод (ХТЗ), будівництво якого розпочалося у 1930 році. Він став не тільки економічним, але й соціальним центром району. Відповідно до радянських урбаністичних концепцій того часу, створення промислового підприємства мало супроводжуватися будівництвом житла для працівників, об'єктів соціальної інфраструктури, а також просторів для культурного та побутового обслуговування [17, с. 25].

Ідея створення робітничих поселень навколо великих промислових об'єктів не була новою, але в умовах Радянського Союзу вона отримала чітке ідеологічне наповнення. Під впливом соціалістичних теорій міського розвитку, які активно розроблялися у 1920–1930-х роках, радянська урбаністика прагнула створити простір, що сприяв би не лише ефективній праці, а й формуванню нового суспільного укладу. Це призвело до появи концепції соцміст — спеціально запроєктованих робітничих поселень, що поєднували житлову, виробничу та культурно-просвітницьку функції, закладаючи основу для побудови соціалістичного способу життя [31, с. 45].

Одним із найяскравіших прикладів втілення цієї концепції стало соцістечко «Новий Харків», спроектоване в межах Індустріального району. Його планування було підпорядковане ідеї створення гармонійного соціального середовища, де житловий фонд, громадські простори та інфраструктура сприяли формуванню колективістських цінностей та нового радянського побуту. Особливу увагу приділили розміщенню виробничих об'єктів поблизу житла, розвитку освітніх і культурних установ, а також організації дозвілля, що мало закріплювати ідеологічні засади нового суспільства [31, с. 46–47].

На відміну від хаотичної забудови старих робітничих кварталів кінця XIX – початку XX ст., соцісто мало чітку просторову організацію. Воно передбачало функціональний поділ території, де житлові зони розташовувалися поблизу виробництва, а інфраструктура для освіти, медицини та культури була розподілена відповідно до потреб мешканців. Архітектура таких районів була типовою: стандартизовані будинки з компактними квартирами, що відповідали мінімальним побутовим вимогам робітників. Важливим елементом була ідея колективістського способу життя, яка реалізовувалася через створення комунальних квартир, гуртожитків та просторів спільного користування, що сприяло формуванню міцних соціальних зв'язків серед мешканців.

Важливим викликом перших десятиліть існування Індустріального району стало забезпечення житлом численних робітників, які прибували на нові підприємства. Як свідчать дослідження Романа Любавського, у 1920-х роках робітники часто селилися в бараках, комунальних квартирах або пристосованих приміщеннях, очікуючи на розширення житлового будівництва [17, с. 26].

Згідно з дослідженнями Ксенії Кузіної, радянська житлова політика створювала для мешканців як можливості, так і виклики. З одного боку, соціалістична система забезпечувала робітників доступним житлом, проте житлові умови залишалися досить обмеженими. Кімнати у комунальних квартирах часто не перевищували 7–9 м², а кухні та вбиральні були спільними. Окрім цього, через гостру нестачу житла багато мешканців були змушені жити в тимчасових бараках. Незважаючи на ці труднощі, район виконував свою основну

функцію – забезпечував великі промислові підприємства дешевою та відданою робочою силою, що відповідало стратегічним завданням радянської урбаністичної політики [15, с. 4–9].

У 1950-х–1980-х роках радянська містобудівна політика змінилася, і райони, подібні до Індустріального, зазнали значних трансформацій. Масова забудова типових мікрорайонів (панельні будинки, великі житлові комплекси) змінила характер житлового простору. Це стало новим етапом у розвитку Індустріального району, коли первинне соцмісто з його компактною забудовою почало доповнюватися новими мікрорайонами (Східний, Сонячний, Горизонт тощо).

Проте, навіть у цей період залишалися сліди радянської індустріальної урбаністики: розміщення житла поблизу заводів, що згодом створювало екологічні проблеми; дефіцит громадських просторів, оскільки значні території відводилися під виробничі зони, залишаючи менше місця для парків і рекреаційних зон; залежність району від промислових підприємств, що призводила до того, що його економічний і соціальний розвиток безпосередньо залежав від функціонування заводів.

Таким чином, Індустріальний район із самого початку свого існування став експериментальним майданчиком радянської урбаністики, що поєднував у собі як позитивні аспекти (масове житлове будівництво, соціальна інфраструктура), так і виклики (перенаселеність, низька якість житла, екологічні проблеми).

Процеси деіндустріалізації, що розпочалися в Україні після розпаду СРСР, суттєво вплинули на промислові райони великих міст, включаючи Харків. Індустріальний район, який історично розвивався навколо Харківського тракторного заводу (ХТЗ), поступово втратив свою економічну і соціальну значущість як центр машинобудування. Попри те, що ХТЗ продовжує функціонувати, його виробнича потужність і роль у житті міста суттєво змінилися, і сьогодні підприємство вже не визначає економічний ландшафт району так, як це було в радянські часи.

Деіндустріалізація старопромислових районів Харкова призвела до деградації інфраструктури, скорочення зайнятості у виробничій сфері та соціального розшарування. Частина колишніх промислових об'єктів залишилася занедбаною або перепрофільованою. Також у районі поєднуються ознаки занепаду та окремі спроби оновлення, що є типовим для пострадянського міського простору [25, с. 56–57].

Зміни в структурі зайнятості також мали значний вплив на повсякденне життя мешканців району. Багато робітників, які втратили роботу після закриття або скорочення підприємств, були змушені шукати нові можливості працевлаштування або перекваліфікуватися. Частина мешканців переорієнтувалася на сферу послуг, дрібний бізнес або сезонну зайнятість, проте значна кількість людей так і не змогла знайти стабільної роботи, що зумовило загальне зниження рівня доходів та посилило соціальну нерівність.

Роман Любавський у своїй роботі «Соціалістичне містечко "Новий Харків" від архітектурної утопії до мікрорайону» відзначає, що район планувався як зразкове робітниче середовище, що мало відповідати ідеалам соціалістичного містобудування. Однак, після розпаду СРСР і економічного спаду цей ідеалізований простір втратив свою функціональність, а зростання соціальних проблем та занепад інфраструктури стали новими реаліями [26, с. 510–513].

Зміни економічного профілю району суттєво вплинули на його просторову та соціальну структуру. Багато територій, що раніше мали чітке функціональне призначення (житлові квартали для робітників, виробничі зони, адміністративні будівлі), нині адаптуються до нових умов. Деякі промислові споруди переобладнуються під складські приміщення або офіси, проте інші залишаються занедбанними, поступово перетворюючись на проблемні зони з високим рівнем соціального неблагополуччя. Район одночасно переживає занепад старих функцій і поступове пристосування до нових реалій.

Відсутність комплексного бачення майбутнього району ускладнює його трансформацію. Як показують приклади інших європейських міст, успішна постіндустріальна трансформація можлива лише за умови активної участі

міської влади, бізнесу та місцевої громади. У Харкові спроби оновлення індустріального середовища здебільшого мають точковий характер і не формують цілісної стратегії розвитку, що ускладнює адаптацію району до нових соціально-економічних викликів [25, с. 55].

Індустріальний район Харкова є особливо цікавим об'єктом для дослідження локальної ідентичності з кількох причин. Його історія, просторові трансформації та сучасне соціальне середовище дозволяють проаналізувати, як змінюється ідентичність постіндустріальних районів у пострадянських містах. Важливість цього кейсу полягає у його багатшаровому характері: тут переплітаються історичні наративи радянської індустріалізації, процеси деіндустріалізації, адаптація міського середовища до сучасних умов та суб'єктивні уявлення мешканців про район.

Центральний елемент району - Харківський тракторний завод (ХТЗ) – став не лише головним підприємством, навколо якого будувалося міське середовище, а й важливим символом соціалістичної модернізації. Проєкт «Новий Харків» передбачав створення житлового простору, тісно пов'язаного з виробництвом, де мешканці відчували себе частиною єдиної трудової спільноти [26 с. 514–515].

Ця система визначила ключові характеристики локальної ідентичності району на десятиліття вперед: мешканці ідентифікували себе через завод та його роль у міському житті. Простір організовувався навколо спільної мети – колективної праці, що створювало особливу спільноту. Проте, як і в багатьох інших індустріальних районах пострадянських міст, ця ідентичність пережила серйозні зміни з початком процесів деіндустріалізації та розпадом радянської міської політики.

Як показує аналіз постіндустріальних районів, з втратою економічної функції району відбулися зміни в його соціальному та культурному сприйнятті. Якщо раніше мешканці чітко асоціювали свою ідентичність з ХТЗ, то сьогодні ця прив'язка стала більш розмитою. Багато молодих людей, які не мають зв'язку з заводом, формують своє сприйняття району через його житловий характер,

наявність інфраструктури, доступність транспорту та можливості дозвілля [25, с. 54–56].

Однак історична спадщина залишається важливим чинником. Попри те, що значна частина заводських територій втратила свою первісну функцію, в уявленнях мешканців вони залишаються важливими орієнтирами, які продовжують впливати на локальну ідентичність. Подібні процеси спостерігалися і в інших містах, наприклад, дослідження у Щецині дозволило виявити, що історично сформовані індустріальні простори, навіть втрачаючи свою функцію, залишаються важливими в колективній пам'яті мешканців [43, с. 113].

Ще одним важливим аспектом дослідження локальної ідентичності Індустріального району є його внутрішня вернакулярна розмаїтість. Попри те, що район є єдиною адміністративною одиницею, у повсякденному мовленні мешканців використовуються назви окремих місцевостей - ХТЗ, Рогань, Східний, Сонячний, Горизонт. Ці найменування не є офіційними, але виконують функцію історичних районів у просторі повсякденного користування: вони слугують орієнтирами, в яких відображені локальні уявлення, досвід проживання та символічне значення.

Такі території сприймаються по-різному: ХТЗ часто асоціюється із заводською спадщиною, Східний із новими житловими масивами, а Рогань із приватним сектором і малим бізнесом. Це свідчить про багатовимірність локальної ідентичності навіть у межах одного району, що робить його надзвичайно цікавим для вернакулярного аналізу.

Дослідження локальної ідентичності постіндустріальних міських районів набуло значної популярності в сучасній урбаністиці. Зокрема, кейси Чоколівки в Києві та Щецина в Польщі є показовими прикладами того, як історія, просторові трансформації та соціальні зміни впливають на сприйняття міського простору мешканцями. Аналіз цих досліджень дозволяє порівняти їх із ситуацією в Індустріальному районі Харкова та визначити спільні риси та унікальні особливості формування локальної ідентичності.

Дослідницька практика «(Не)комфортна (не)околиця: Чоколівка» зосередилася на вивченні історичного району Києва, що сформувався в радянську добу як робітниче поселення та зазнав значних трансформацій у пострадянський період. Згідно з отриманими результатами, мешканці району часто асоціюють його з певними символічними місцями, зокрема старими житловими масивами, ринком та історичними промисловими об'єктами. Дослідження показало, що незважаючи на зміну функціонального призначення району та часткову втрату індустріального характеру, локальна ідентичність залишається стійкою та значною мірою базується на історичній пам'яті та матеріальній спадщині [21 с. 161–171].

Подібний підхід було використано у вивченні міського образу Щецина, що також має складну історію зміни адміністративної належності та урбаністичних перетворень. Як показують результати дослідження, проведеного в Щецині, мешканці міста формують власні ментальні мапи, спираючись на ключові архітектурні, інфраструктурні та природні елементи. Відповідно до концепції Кевіна Лінча, у цих мапах чітко простежуються вузлові точки (landmarks), маршрути (paths) та межі (edges), що визначають просторову організацію міста в уявленні мешканців [43, с. 112].

Важливим висновком дослідження є те, що попри значні зміни міського середовища внаслідок історичних подій, локальна ідентичність продовжує відігравати значну роль у формуванні міського образу.

Аналогічні процеси можна спостерігати і в Індустріальному районі Харкова. Його розвиток тісно пов'язаний з Харківським тракторним заводом (ХТЗ), що з моменту заснування відігравав центральну роль у житті району. Попри деіндустріалізацію та зміну економічних умов, район досі сприймається багатьма мешканцями як простір, пов'язаний із заводським минулим.

Таким чином, порівняння Індустріального району Харкова з дослідженими кейсами підтверджує, що локальна ідентичність є динамічним явищем, що формується під впливом історичних, соціальних та просторових факторів. Незважаючи на різні контексти, у всіх трьох випадках спостерігається

збереження зв'язку мешканців із місцевою історією та індустріальною спадщиною, що робить такі простори важливими для розуміння урбаністичних трансформацій.

2.2 Індустріальний район крізь призму інтерв'ю мешканців

Для вивчення локальної ідентичності мешканців Індустріального району було проведено 31 напівструктуроване інтерв'ю з респондентами, які проживають у різних частинах району. Серед них були як корінні мешканці, так і ті, хто переїхав до району протягом останніх десятиліть. Питання були спрямовані на виявлення повсякденних уявлень про район, емоційного ставлення до нього, особливостей просторової ідентифікації, локальних звичок, зон комфорту чи уникання, а також сприйняття змін, що відбуваються у міському середовищі.

У процесі аналізу відповіді респондентів були умовно згруповані у чотири тематичні блоки: уявлення про межі та образ району, локальні практики взаємодії та традиції, сприйняття комфорту міського простору, а також трансформації району в останні роки. Така структура дозволяє виявити усі елементи локальної ідентичності, що формуються на перетині індивідуального досвіду, соціальної взаємодії та урбаністичних умов.

У відповідях мешканців Індустріального району чітко простежується сприйняття простору через призму повсякденного досвіду та емоційної прив'язаності до локальних частин району. Більшість респондентів описували Індустріальний район не як адміністративну одиницю, а як сукупність окремих мікрорайонів або навіть конкретних вулиць, де вони мешкають. Назви, що фігурували у відповідях, варіюються — часто район ідентифікується через станцію метро, промисловий об'єкт чи торгову зону.

На запитання «З якого ви району?» 22 респонденти (приблизно 70%) відповіли — Індустріальний, а 9 осіб (приблизно 30%) — ХТЗ. Усі, хто вказав ХТЗ, зазначили, що вважають ХТЗ частиною Індустріального району. Це показує,

що мікрорайон ХТЗ сприймається як найбільш впізнаване місце і нерідко виступає неофіційною назвою всього району.

При цьому самі респонденти проживали у різних мікрорайонах, тобто не лише на ХТЗ, а також на Рогані, Східному тощо. Водночас саме ХТЗ найчастіше згадувався як головна точка прив'язки, що свідчить про його символічне значення у локальній ідентичності.

Загальна риса відповідей — фрагментарне уявлення про район: більшість респондентів не змогли чітко назвати його межі або перелік мікрорайонів. Натомість вони апелювали до знайомих їм частин, залишаючи інші поза зоною впізнавання. У кількох випадках люди сумнівались, чи певна територія взагалі належить до Індустріального району. Так респондентка 46-ти років демонструє невпевненість щодо територіальної належності певних локацій: *«Ну, думаю, десь він починається зі Стадіону... Я не знаю, як він зараз називається. Мабуть, стадіон ХТЗ. Від басейну там Гарт до... Ну, мабуть до... Десь до 18-ої поліклініки, де супермаркет «Восторг», ось там закінчується, десь там, я так думаю. Хоча я не знаю: Роганська вулиця куди відноситься? До Індустріального району? Житловий масив Рогань, він до Індустріального району відноситься? А може ні, я не знаю точно»* [5].

Значна частина респондентів називали значно меншу територію, ніж вона є насправді в адміністративних межах [Додаток И]. Типовими орієнтирами, які згадувалися як «околиці району», були: завод ХТЗ на півночі, кільцева дорога або житловий масив Рогань на сході, приватна забудова — на півдні, а станція метро «Імені О. С. Масельського» — на заході.

Таким чином, для більшості опитаних район обмежується лише його центральною частиною, яка історично асоціюється з ХТЗ. Це фактично відповідає межам колишнього соцістечка ХТЗ, збудованого навколо заводу у 1930-х роках. Така відповідність підкреслює, наскільки глибоко історичне планування закріпилися в уявленнях мешканців навіть через десятиліття.

На питання про опис району для сторонньої людини респонденти вказували на зовнішні характеристики (архітектура, планування,

інфраструктура) і на емоційні або соціальні риси (спокій, шум, забруднення, сприйняття безпеки). Частина описів містила як позитивні оцінки, так і негативні, залежно від життєвого досвіду співрозмовника.

Загалом домінували позитивні оцінки. Більшість респондентів наголошували, що район є зручним і комфортним для життя, насамперед завдяки тиші, зеленим зонам, транспортному сполученню та розвиненій інфраструктурі. Індустріальний район переважно сприймається як типовий спальний район, де зручно мешкати, незважаючи на те, що частина його території має індустріальне минуле. Респондентка 25-ти років так окреслює ключові переваги району у своїй відповіді: *«Це дуже гарний спальний район. Дуже комфортний для життя, є багато парків. Багато інфраструктури по типу супермаркетів, маркетів, різних закладів, кафе, кав'ярень. Ну, дуже зелений район. Багато житловий, є багато як і старих будинків, так і новобудов»* [3].

Цікаво, що навіть у тих відповідях, де згадувалися численні промислові об'єкти, респонденти одночасно підкреслювали, що більшість заводів вже не працюють або працюють частково, і це сприймається радше як історична ознака, ніж активна характеристика середовища. Таким чином, колишня індустріальна спадщина не суперечить сприйняттю району як зручного для життя, а скоріше доповнює його образ. Це добре ілюструє відповідь респондентки 54-х років, яка одночасно говорить і про індустріальне минуле, і про ступінь комфорту проживання: *«Я б сказала, що це дуже зелений, великий і неймовірно людний район. Тому що тут було раніше багато заводів і працювало дуже багато людей на цих заводах, але зараз трошки змінилась ситуація. Але людей залишилось стільки ж. Людний район, скажемо так. Тому що я тут живу і мені він дуже подобається, тому я вважаю, що це дуже гарний район, але хотілось би трошки його удосконалити»* [7].

У відповідях на питання про «кращі» для проживання частини району респонденти зазначали, що одні мікрорайони сприймаються як зручніші, затишніші, новіші або безпечніші, інші — як занедбані або проблемні. Таке уявлення частіше співвідноситься з індивідуальним досвідом. Наприклад,

респондентка 22-х років, порівнюючи два знайомі їй мікрорайони, ХТЗ та Рогань, віддає перевагу першому як більш розвиненому та комфортному: *«ХТЗ, тому що, якщо порівняти, припустимо, з районом Рогань, в якому я проживала, і ХТЗ, то ХТЗ набагато більше зараз розвинений, це 100%. Більше супермаркетів, більше парків для прогулянок і він комфортніший, і він більший насправді. Тут багато місць, де ти можеш відпочити, погуляти. Чим, припустимо, якщо порівняти з Роганню, наприклад»* [4].

Питання «Чи є у вас якісь місцеві символи або місця, які асоціюються з Індустріальним районом? Що це і чому вони важливі для вас?» і «Чи є у районі місця або об'єкти, які ви вважаєте особливо значущими для його історії або культури?», хоча сформульовані по-різному, дали багато схожих відповідей. Це дозволяє говорити про стійкий набір локальних орієнтирів, які мешканці пов'язують з власною ідентичністю та історією району. У відповідях звучали конкретні місця, які відіграють роль символів району.

Респонденти найчастіше згадували об'єкти, пов'язані з індустріальним минулим. Серед них були культурно-освітні центри при заводах: ДК ХТЗ, ДК 8 ГПЗ, ДК Істок, а також пам'ятник «Перший трактор». Крім того, значну частину згадок становили великі промислові підприємства: Харківський тракторний завод, Завод «Електроважмаш», Харківський підшипниковий завод, Харківський верстатобудівний завод, Харківський плитковий завод.

Ці згадки мають символічне значення, респонденти сприймають їх як частину історичної спадщини району, незалежно від того, чи вони досі функціонують. Індустріальна спадщина залишається головним джерелом локальної пам'яті. Так респондент 44-х років не лише перераховує ключові об'єкти цієї спадщини, а й пояснює їхню символічну роль у формуванні локальної ідентичності району: *«Ну заводи, завод ХТЗ. На честь якого, в принципі, і названо район ХТЗ. 20 будинок, таке ніби історичне місце по вулиці Миру, тому що, я не стверджуватиму, але по-моєму це будинок, в якому найбільше під'їздів, навіть, напевно, в самому Харкові, там 32-34 під'їзди. Він великий: з усіх боків входи і ось також значущий. Вже таких будинків на інших*

районах ніде немає. Який будувався також свого часу для керівництва заводу ХТЗ. Вони там раніше жили, а зараз мешкають звичайні люди. Ну і плюс район то заводський, крім ХТЗ є ще ряд заводів: Плитковий завод, Завод «Електроважмаш». Заводи, які свого часу мали велике значення, бо люди на них працювали, заробляли гроші. Ще ДК ХТЗ та будинок піонерів, зараз він називається ДК Істок. Де дітлахи займаються, якісь гуртки для розвитку молоді. Плюс стадіон від заводу «Електроважмаш» зараз це стадіон «Схід», де також багато секцій, спортивних, різноманітних. Є і футбольне поле, і бігові стежки. Це такі значущі місця, які ніби культурні» [12].

Повсякденне життя мешканців Індустріального району обертається навколо локальної інфраструктури, це супермаркети («Клас», «Рост», «АТБ»), ринок ХТЗ, парки (особливо «Зелений Гай» та сквер біля храму Священномученика Олександра), а також станцій метро «Індустріальна» та «Тракторний завод». Респондент 42-х років перелічує найбільш звичні простори свого повсякденного маршруту, акцентуючи увагу на комерційних та рекреаційних локаціях: *«Супермаркети, тому що постійно в супермаркетах. Парки. Досить велика кількість парків в тому районі. І ще біля метро "Індустріальна" я пропрацював, тому якимось так»* [8].

Часто згадуються також вулиці, на яких проживають респонденти, дитячі майданчики, школи, спортивні зали, кав'ярні, кафе та ДК. Багато відповідей акцентують на близькості та зручності — мешканці проводять більшість часу поблизу дому. Окремо фіксується зв'язок із простором через емоційну прив'язаність до знайомих маршрутів: *«іду через алею до метро», «ходжу до одного й того ж магазину»* тощо. Респондентка 24-х років так описує своє повсякденне середовище, яке обмежується найближчими маршрутами та звичними об'єктами: *«Ну, супермаркети, звичайно, метро, парки. Так, в принципі, все. Ну, тобто все, що знаходиться поряд з моїм будинком, це вулиця, на якій я живу, це дорога, якою я ходжу до метро, супермаркети, в яких я купую їжу через день. Тобто це все є моє повсякденне життя. Ну, вулиця Верстатобудівна, бо я там мешкаю»* [6].

Місцями соціальної взаємодії найчастіше виступають ті самі супермаркети, парки, ринки, зони біля храму Священномученика Олександра або ДК ХТЗ, а також подвір'я. Саме в цих просторах мешканці стикаються з іншими, ведуть розмови, підтримують зв'язки з сусідами чи знайомими. Значна частина респондентів зазначає, що спонтанні зустрічі у звичних просторах — важливий елемент соціального життя району. Зокрема, алея біля храму Священномученика Олександра, Зелений Гай або район ринку згадуються як типові місця зустрічі. Респондентка 54-х років, акцентує на важливості дворів як щоденного простору неформального спілкування із сусідами: *«Ну, це кафе якісь, спілкуємося там. І у дворі. У дворах з людьми, які живуть там, з сусідами по під'їзду. Або з людьми, які мешкають... дім інший, а двір у нас один. Тому ми якби спілкуємося»* [7].

Попри відсутність чітких локальних традицій, багато респондентів згадують звичаї, які проявляються під час свят. Наприклад, святкування Великодня біля храму Священномученика Олександра, весняні шашлики у дворах, парках, на березі річки Студенок або у ярі «Мокрий Жихор», майські свята та спільне проведення часу з сусідами. До повномасштабного вторгнення частими були також масові події біля ДК ХТЗ, ДК 8 ГПЗ, в Зеленому Гаю та на стадіонах, зокрема святкування 9 травня або Нового року. Навіть за умов війни звичка збиратися у знайомих просторах на свята зберігається, це відбувається у менш формальному, а більш родинному або сусідському форматі. Респондент 23-х років згадує скупчення людей на свята у двох знакових зелених зонах району: *«На території ДЮСШ №11 та в парку «Зелений Гай», що були важливими осередками неформальної взаємодії до повномасштабного вторгнення: «Ну, якщо казати про шашлики, то думаю, це біля ДЮСШ №11. ДЮСШ-ка наша місцева. Там дуже величезна зелена зона. Це необлаштований парк, просто зелена зона. Там і місце для вигулу собак є, і сам футбольний майданчик, і там раніше було дуже-дуже багато людей, які там відпочивали на свята 9 травня або інші якісь заходи, дуже часто і дуже багато людей там було. Зелений Гай ще був дуже великим таким. Ну до війни, звісно, був місцем дуже великого скупчення людей, де були завжди салюти, феєрверки дуже багато, дуже*

багато прямо. Пам'ятаю, як в дитинстві ми ходили туди на 9 травня, там була просто неймовірна кількість людей. Я гадаю, це дві таких великих зелених зони, де ми відпочивали і частіше об'єднувалися там люди» [13].

У відповідях простежується тісний зв'язок між повсякденними маршрутами, соціальною взаємодією та уявленнями про свій простір. Район сприймається не тільки через архітектурні чи історичні ознаки, а через ритми повсякденності, які створюють локальну ідентичність.

Стереотипи про Індустріальний район залишаються доволі поширеними. Багато респондентів згадують, що раніше район асоціювався з криміналом, небезпекою або «бандитським» іміджем. Водночас більшість визнає, що це уявлення застаріле, й нині район є безпечним і комфортним для життя. Респондент 26-ти років підкреслює контраст між зовнішніми уявленнями та власним досвідом проживання в районі, наголошуючи на його змінах упродовж останніх десятиліть: *«Є такий стереотип, який досі є у людей, які не проживають тут, ще з 90-х років. Саме те, що Індустріальний район є районом, де дуже багато було криміналу. Досі деякі люди вважають так, що сьогодні тут небезпечно знаходитися, тут все якесь не дуже розвинене, але це не правда. Тому що з того часу, після розпаду Радянського Союзу по сьогоднішній день, Індустріальний район дуже розвивався, багато чого було зроблено» [11].*

Часто зазначалося, що «це вже не 90-ті», а також що подібні стереотипи мають місце і щодо інших районів Харкова, але до Індустріального вони прикріпилися найміцніше. Респондентка 25-ти років описує, як цей образ району живе в уяві містян і досі впливає на сприйняття ззовні: *«Стикалась зі стереотипами, що це... Ну цей стереотип з 90-х, що раніше боялися їздити навіть на таксі на наш район, що він був небезпечний. І кримінальний, так. Ну, мені здається, що це вже стереотип з минулого» [3].*

Варто зазначити, що згідно з даними інтерактивної мапи на сайті Citys Sale, станом на 2023 рік Індустріальний район входить до зони з низьким рівнем злочинності, у той час як, наприклад, Салтівський та Холодногірський райони мають вищі показники [24]. Ці дані не скасовують існування індивідуального

досвіду чи уявлень мешканців, але дозволяють ширше поглянути на ситуацію у порівняльному контексті.

Водночас, попри загальне позитивне ставлення, мешканці все ж згадують про проблеми з безпекою в певних локаціях. Серед найбільш згадуваних місць, які респонденти вважають небезпечними або які викликають негативні емоції — гуртожитки («Титаніки»), темні переходи (станція метро «Тракторний завод»), частини парків без освітлення (парк «Зелений Гай», парк ім. Маяковського), ринки ХТЗ та біля станції метро «Імені О. С. Масельського» з «наливайками», занедбані промзони заводів, локації навколо кримінально-виконавчої колонії №43, забруднений берег річки Студенок, а також стихійні сміттєзвалища (особливо в приватному секторі, наприклад, на перетині вулиць Дністровської та Волочаївської). Частина опитаних зазначає, що проблема не лише у самому районі, а в загальній міській інфраструктурі та безвідповідальному ставленні мешканців. Як зазначає респондент 42-х років, джерелом дискомфорту часто є не конкретні локації, а поведінка інших людей і відсутність контролю місцевої влади за простором: *«Не подобались саме поведінки деяких людей, які засмічували теж саме озеро. У нас там свалку зробили в прилеглих територіях, то вже не сам район. Тобто ось так, щоб не подобалось я, мабуть, не знаю таких місць. Були не досить цивілізовані люди: можуть після себе залишити сміття і це досить драгувало»* [8].

Найпоширенішою відповіддю на запитання «Чи є у районі місця, яких ви уникаєте?» були так звані «Титаніки». Саме ці довгі прямокутні гуртожитки були зведені для робітників Харківського тракторного заводу у 1930-х роках. Респонденти пов'язували ці будівлі з небезпечністю, занедбаністю та соціальною маргіналізацією: у відповідях часто згадували, що там живуть малозабезпечені люди, особи з алкогольною чи наркотичною залежністю, і що ці місця викликають дискомфорт або побоювання. Респондентка 22-х років описує характерні асоціації з цією локацією та власне ставлення до неї: *«Ох, є одне місце, про яке чула. Це «Титанік» називається, де переважно проживають люди з наркологічними залежностями. І, звичайно, для мене як би там небезпечно*

проходити, я боюся зустрітися з людьми, які можуть бути не в адекватному стані. Це єдине місце» [4].

Згідно з статтею платформи «Накипіло», умови проживання в цих гуртожитках залишаються критичними: відсутні туалети, гаряча вода, підвіконня, каналізація та належне освітлення. Сьогодні ці споруди, зокрема будинок на вулиці Миру 26, перетворилися на символи занепаду. Мешканці роками стикаються з байдужістю комунальних служб і неякісними або незавершеними ремонтами [19]. Ці «Титаніки» не лише нагадують про індустріальне минуле району, а й уособлюють соціальні проблеми, які формують повсякденне відчуття небезпеки в міському середовищі.

Незважаючи на це, в цілому район оцінюється як зручний для життя. Респонденти наголошують на необхідності покращення інфраструктури: ремонту доріг (особливо міжбудинкових проїздів), облаштування тротуарів, дитячих і спортивних майданчиків, підвищення якості освітлення вулиць та очищення річки Студенок. Часто згадуються потреби у покращенні транспортної доступності, зокрема для віддалених мікрорайонів, таких як Горизонт, Східний, Рогань, та району приватної забудови. Також мешканці виступають за розвиток локальних публічних просторів: парків, кафе, закладів дозвілля для дітей і молоді.

Окремі респонденти порушували тему візуальної депресивності спальних мікрорайонів, «сірих будинків» та малолюдності, що психологічно тисне на мешканців. Так респондент 22-х років окреслює щоденні труднощі і водночас формулює бачення необхідних змін для покращення якості життя на периферії району: *«Для покращення околиць, напевно, треба зменшити цю візуальну депресію сірих будинків. Просто коли потрапляєш у ті квадрати, ти відчуваєш психологічний вплив сірих будівель і відсутність людей на вулиці. Це тисне, особливо для людей, які там мешкають. Плюс, звичайно, брак різноманітності супермаркетів тих самих, тобто це ми говоримо про базові речі. Хоча зрозуміло, що якщо йдеться про комфорт, потрібно також розвивати й інші сторони там і відпочинку того ж самого. Не тільки про їжу йдеться, тобто моїй мамі, щоб*

нормально скупитися, доводиться їздити на метро Індустріальна, тобто досить солідно з Сонячного мікрорайону. Я вважаю, що потрібно окраїну збільшувати, але це можливо лише за умови проживання там більшої кількості людей, напевно, на цих районах, бо в цьому, напевно, і справа, що проживає недостатня кількість людей. Небагато людей, тому менше уваги їм виявляється, менше важливості» [9].

Урбаністична оцінка району складається з поєднання почуття локального комфорту з усвідомленням конкретних проблем та потреб, що переважно мають інфраструктурний або соціальний характер.

Більшість респондентів вважають, що Індустріальний район суттєво змінився у кращий бік протягом останніх 10–20 років. У відповідях часто згадуються реконструкції парків і скверів (парк «Зелений Гай», парк біля ДК ХТЗ, сквер біля храму Священномученика Олександра), поява дитячих і спортивних майданчиків, розвиток інфраструктури — нові магазини, кав'ярні, сучасні супермаркети, більше зелених зон, освітлення вулиць, а також покращення стану доріг і загальної чистоти.

Окремо наголошується на естетичному вигляді середовища: стало «затишніше», «більш сучасно», «приємно гуляти». Респондент 56-ти років описує ці трансформації як комплексне оновлення простору, що сприяє сімейному дозвіллю та зручності пересування: *«Так, район дуже почав змінюватися за останні 20 років. По-перше, тут з'явилися новобудови, сучасні новобудови. По-друге, дуже багато з'явилося парків і зон відпочинку благоустроєних, де можна з усією сім'єю провести час, відпочити, погуляти з дітьми. Також дуже стала зручна інфраструктура, бо з'явилися гарні супермаркети, локації, які прив'язуються дуже к метро, станції метро. І це не дуже далеко, це все компактне і це все зручно» [10].*

Водночас у багатьох відповідях підкреслюється нерівномірність розвитку району: центральні частини, зокрема ХТЗ і зона біля метро, розвиваються активніше, тоді як віддалені мікрорайони, такі як Східний, Горизонт, Рогань та Сонячний, залишаються менш охопленими позитивними змінами. У кількох

випадках респонденти прямо згадують, що саме околиці постраждали більше під час повномасштабного вторгнення, а частина інфраструктури там перебуває у занедбаному стані. Респондент 22-х років детально описує контраст між оновленими центральними зонами та периферією, яка залишилась поза фокусом змін і значною мірою постраждала під час війни: *«Чесно сказати, позитивна думка збільшилася. Якщо розглядати ХТЗ, їм загалом займаються, тут видно. Якщо говорити про Східний, Рогань, Сонячний, Горизонт - під час війни пішло лише на погіршення цієї частини Індустріального району. Я вважаю, що це вагома частина Індустріального, саме ось житлові райони, там, де проживають, зосереджено найбільше людей. Тому думаю, що лише негативно вплинуло. Тому що це околиці, там більша загроза прильотів і більше прилітає. На початку війни там стояли на вулицях гармати, там машини з окружної заходили російські. Тобто дісталось добре, і безліч людей поїхало, райони порожні. У мене там живе мама, для неї приємна подія, що відкрили «Посад», замість колись там стояло АТБ. І це головна подія мікрорайону! Тому тут ні про який позитивний розвиток не йдеться. Але при цьому в холодну пору було в квартирах тепло. Якись є супермаркети на районі. Дороги загалом приємніші стали. Ось я недавно там проїжджався. Ну от якщо так розглянути, зрозуміло, що це скрізь по-різному. Ну, загалом, звичайно, приємні зміни є, але, на жаль, це не стосується околиць Індустріального району» [9].*

Окремо згадується зростання населення після початку повномасштабної війни, коли Індустріальний район почали обирати як відносно безпечну зону. У поєднанні з активним житловим будівництвом це дало відчуття поступу, але водночас викликало побоювання щодо перевантаження інфраструктури, знищення зелених зон та нерівномірного розподілу ресурсів. Так респондент 22-х років відзначає як позитивні трансформації (реконструкції та новобудови), так і втрату важливих зелених зон та навантаження на район, які спричинив прилив нових мешканців: *«Так, район достатньо змінився, якщо брати останні 5 років до початку повномасштабного вторгнення. Було реконструйовано ДК ХТЗ та парк біля ДК ХТЗ. Почалась забудова новобудови. Але це спричинило так і*

вирубку посадки, яка була дуже важлива для району. Але, попри все, це якісь зміни, збільшення населення. Ну, так це призвело до збільшення населення, як і до повномасштабного вторгнення, так і після його початку. Бо ХТЗ є відносно безпечним районом і на початку вторгнення дуже багато людей приїжджало і наразі проживає, як з інших околиць міста, так і з області» [14].

У сприйнятті змін домінує позитивна оцінка локального покращення, однак мешканці також критично ставляться до недостатнього розвитку периферійних зон та втрати деяких важливих елементів міського середовища. Район виглядає «більш живим», однак його розвиток респонденти хотіли б бачити більш комплексним та збалансованим.

Відповіді мешканців Індустріального району окреслюють багатовимірне сприйняття повсякденного простору, він сприймається як місце зі своїми звичними маршрутами, важливими об'єктами, зонами комфорту та проблемами. Для людей він не просто адміністративна територія, а простір щоденного життя, емоцій, спогадів і змін. Далі важливо подивитися, як це уявлення про район проявляється у візуальній формі, на ментальних мапах, які респонденти створили під час дослідження.

2.3 Сприйняття Індустріального району у ментальних мапах

Для доповнення інтерв'ю мешканцям Індустріального району було запропоновано намалювати ментальну мапу — схематичне зображення району з важливими для них об'єктами, межами, маршрутами та місцями, які мають особисте або символічне значення. Ці мапи дозволяють побачити, як люди на інтуїтивному рівні сприймають і структурують свій простір. Нижче подано аналіз основних мотивів, повторюваних елементів і особливостей просторового уявлення, що виявилися у ментальних мапах респондентів.

На ментальних мапах мешканці Індустріального району найчастіше позначали повсякденні маршрути, «Шляхи», які відіграють ключову роль у формуванні просторової уяви про район. Це були дороги до роботи, навчальних закладів, магазинів або транспорту. Ці маршрути були основою просторової уяви

про район і задавали головну логіку його організації. Цікаво, що такі пункти призначення, як робота чи навчання у більшості випадків розташовані поза межами самого району, і респонденти позначали лише шлях до транспорту, зокрема до станцій метро або зупинки маршрутних транспортних засобів. Найчастіше ці напрями орієнтовані у сторону центру Харкова або селища Хроли.

Серед найзгадуваніших маршрутів фігурує дорога до станції метро «Тракторний завод». Саме вона в багатьох випадках виступає головною точкою виходу за межі району. Примітно, що маршрути часто проходять через зелені зони, які відіграють роль не лише транзитного простору, але й простору комфорту: так, респонденти охоче обирають шлях через сквер біля храму Священномученика Олександра [Додаток К], а також через територію біля ДЮСШ №11. Це свідчить про значення зелених зон як частини приємного та звичного маршруту.

На мапах особливо часто зображено проспект Героїв Харкова, що з'єднує три станції метро — «Імені О. С. Масельського», «Тракторний завод» та «Індустріальна», і функціонує як головна транспортна артерія району. Також багато разів з'являються проспект Архітектора Альошина (з ДК ХТЗ, супермаркетами «Клас», «Рост», «АТБ») та проспект Олександрівський, який асоціюється з храмом Священномученика Олександра та сквером біля нього, які багато респондентів на своїх ментальних мапах називають локальними назвами «Олександрівська церква» та «Алея».

Зображені шляхи відображають структуру щоденного життя, важливі пункти доступу до міста, а також зони зручності та емоційного комфорту, що формують основу ментального образу району.

Межі — один із ключових елементів у методі Кевіна Лінча, що визначають, де в уяві мешканців закінчується знайомий, «свій» простір. Аналіз ментальних мап респондентів Індустріального району демонструє наявність стійких вернакулярних меж, які помітно відрізняються від офіційних адміністративних кордонів району [Додаток И].

На півночі район для більшості респондентів завершується проспектом Героїв Харкова або заводом ХТЗ, що розташований уздовж нього. Іноді вказуються трамвайні колії, що проходять паралельно проспекту, як фізична та символічна лінія завершення знайомого простору [Додаток Л]. Адміністративно Індустріальний район простягається ще далі на північ, охоплюючи зону приватної забудови за заводом, однак на жодній мапі ця частина не фігурує як частина району. Це свідчить про розрив між офіційною мапою та уявленням мешканців, які не ототожнюють ці території з простором повсякденності.

На сході вернакулярною межею часто виступають парк «Зелений Гай» та річка Студенок [Додаток М]. Іноді як кордон фігурує вулиця Роганська або кільцева дорога, яка позначає закінчення міста. Тут мешканці встановлюють своєрідну природну межу, пов'язану із зеленою зоною, що водночас виступає як буферна зона між міським і заміським.

На півдні найчастіше згадується приватна забудова або селище Хроли, що межує з Індустріальним районом. Респонденти сприймають цю зону як периферійну, яка знаходиться за межами району, і в цьому випадку їхнє уявлення майже збігається з адміністративними межами.

На заході в уявленнях респондентів межами стають лікарня №25 та яр «Мокрий Жихор», що фактично відповідає адміністративному кордону [Додаток Н]. Водночас у північно-західному напрямку мешканці нерідко включають до складу району станцію метро «Імені О. С. Масельського» та прилеглий ринок, які формально не входять до меж Індустріального району. Це вказує на те, що транспортна доступність і повсякденне користування простором мають більший вплив на формування межі, ніж офіційна територіальна приналежність.

Ментальні мапи демонструють асиметричний образ Індустріального району, у якому промислова зона та мікрорайон ХТЗ становлять центр, тоді як північні та східні території мешканці часто не включають до складу району, попри їхню адміністративну належність. Натомість південні та західні межі в уявленнях респондентів здебільшого збігаються з офіційними, імовірно через

їхню наближеність до центральної частини району (ХТЗ), яка є найбільш знайомою, освоєною та активно використовуваною у повсякденному житті. Це свідчить про формування вернакулярного простору, заснованого не на офіційних документах, а на повсякденному досвіді, мобільності та відчутті належності.

До уявлень про районну структуру простору можна віднести той факт, що попри те, що респонденти проживали у різних частинах Індустріального району, таких як Рогань, Горизонт, Сонячний, Східний тощо, на ментальних мапах переважна більшість респондентів зображають винятково центральну частину району (ХТЗ). Це свідчить про високу концентрацію символічної та повсякденної значущості саме у цьому мікрорайоні, незалежно від місця проживання респондента.

Це може бути пов'язано з функціональною перевагою цього мікрорайону: саме тут сконцентрована основна комерційна та соціальна інфраструктура: супермаркети, ринок, парки, транспортні вузли, заклади дозвілля. Таким чином, ХТЗ виступає фактичним центром району, навіть для тих, хто живе на його периферії.

У відповідях простежується також просторова нерівність: мешканці приватної забудови на півдні району частіше зображають на мапах саме свої локальні зони [Додаток П], на відміну від мешканців з центральної частини, які рідше виходять за межі центру району у своїх зображеннях. Це вказує на відмінності у структурі повсякденного життя та звичках пересування.

Індустріальний район у ментальних уявленнях постає як сукупність взаємопов'язаних, але не рівнозначних мікрорайонів, із чітко вираженим функціональним центром (ХТЗ) та периферіями, які маргіналізуються, або залишаються малопомітними в образі району.

Вузли — це просторові точки, де перетинаються маршрути мешканців і відбувається взаємодія з іншими людьми або з міським середовищем. У ментальних мапах Індустріального району респонденти часто позначали такі місця зустрічей, перетину шляхів і активності, що відіграють важливу роль у повсякденному житті.

Одним із ключових вузлів став перетин вулиці Біблика та проспекту Архітектора Альошина, де розташований пам'ятник «Перший трактор». Це місце одночасно виступає і точкою соціальної взаємодії (місцем зустрічей), і візуальним орієнтиром, про що свідчать численні згадки респондентів. У моделі Кевіна Лінча орієнтири та вузли розглядаються як окремі типи просторових елементів. Орієнтири мають символічне чи візуальне значення. Вузли є активними центрами взаємодії. Утім, результати ментального мапування демонструють, що в реальному сприйнятті простору ці функції часто поєднуються: одна й та сама локація може бути одночасно й впізнаваною локацією району, і важливим місцем щоденного використання.

Це можна побачити, наприклад, у тому, як мешканці призначають зустрічі. Наприклад, пам'ятник «Перший Трактор» не є обов'язковим пунктом перебування, але він є зручним орієнтиром, біля якого мешканці домовляються про зустрічі. Такі точки зустрічей стають початковими орієнтирами в уявному образі району, хоча самі по собі теж мають символічне значення.

Аналогічним чином сприймається парк «Зелений Гай». Місце, де респонденти не лише проводять дозвілля, але й надають йому особистісного та культурного значення. Одна з учасниць, наприклад, позначила цей парк двома кольорами, що відповідали особистій значущості та історичній цінності [Додаток Р]. Це свідчить про накладання символічного і практичного значення, коли простір водночас є місцем взаємодії, емоційного досвіду і просторовим маркером у ментальній мапі району.

Серед інших часто згадуваних вузлів — станції метро, ринок ХТЗ, великі супермаркети «Клас», «Рост», «АТБ», а також локальні заклади харчування, зокрема «Буфет» і «50th Parallel», які виступають не лише як комерційні точки, а й як місця звичних контактів і зустрічей.

Особливу роль як вузлів відіграють зелені зони, які респонденти найчастіше згадують у контексті взаємодії: це парк «Зелений Гай», парк ім. Маяковського, сквер біля ДК ХТЗ, а також сквер біля храму Священномученика Олександра, що в побутовому вжитку має назву «Алея». Ці місця виступають

центрами локальної соціальності, де люди зустрічаються, відпочивають і закріплюють свою емоційну прив'язаність з простором.

Вузли на ментальних мапах мешканців Індустріального району - це насичені місця локальної взаємодії та пам'яті, які структурно організують простір «свого району».

Орієнтири - це візуально або символічно значущі об'єкти, які допомагають мешканцям орієнтуватися в міському просторі та формують загальний образ району. У ментальних мапах Індустріального району респонденти позначали низку таких об'єктів, що виконують функцію точок упізнавання, навіть якщо не беруть участі у щоденній взаємодії.

Абсолютним фаворитом серед усіх орієнтирів є пам'ятник «Перший трактор», який респонденти однозначно відносять до найвідоміших символів Індустріального району. Як і в інтерв'ю, на мапах він регулярно з'являється на перетині важливих маршрутів і асоціюється з історичною пам'яттю району та його індустріальним минулим [Додаток С].

Цікавим є також інший просторовий орієнтир з подібною символікою, але в іншому контексті — ресторан «Traktor Family Gastro Bar», а саме макет гусеничного трактора, який встановлено біля закладу [Додаток У]. Цей об'єкт для багатьох мешканців виступає не лише декоративним елементом чи частиною комерційного простору, а й важливим орієнтиром, що закріпився в уявленнях про район. Зовнішній вигляд і назва закладу відсилають до індустріального минулого району, зокрема до Харківського тракторного заводу, і поєднуються із сучасною функцією закладу як місця дозвілля. Такий приклад добре ілюструє постіндустріальну трансформацію, коли символіка індустріальної спадщини району зберігається та вбудовується в нові комерційні та соціальні практики, змінює уявлення про простір і його значення для мешканців. Вона стає елементом брендування району та впливає на його образ.

Дуже часто на мапах фігурує Харківський тракторний завод та прилегла промислова зона, які респонденти позначають просто як «Промзона». Цікаво, що в багатьох випадках ці території були виділені червоним кольором, тобто

сприймалися як небезпечні або небажані для перебування [Додаток Р]. До аналогічних негативно забарвлених орієнтирів належать цвинтар №4, гуртожитки «Титаніки», а також територія навколо кримінально-виконавчої колонії №43. Незважаючи на свою символічну помітність, ці об'єкти виступають анти-орієнтирами, впізнаваними, але з негативним забарвленням.

Серед позитивних орієнтирів регулярно згадуються будинки культури: ДК ХТЗ, ДК Істок, ДК 8 ГПЗ. Навіть старші респонденти, які більше не відвідують ці заклади, все одно вважають їх важливими для локальної ідентичності району. Також майже на всіх мапах присутній храм Священномученика Олександра, часто у поєднанні з фонтаном у сквері, що підкреслює його статус знакового та естетично привабливого місця.

До орієнтирів потрапляють також комерційні об'єкти: супермаркети «Клас», «Рост», «АТБ», які згадуються як основні «точки на мапі», що беруть участь у повсякденному пересуванні.

Цікаво, що велика кількість респондентів зображали на своїх ментальних мапах навчальні заклади, зокрема школи №80, №88, №71, №15 та ДЮСШ №11. Їх зображали не лише школярі або батьки школярів, але й інші мешканці, що свідчить про важливість освітньої інфраструктури у ментальному образі району.

Орієнтири на ментальних мапах репрезентують широкий спектр значень від позитивних символів пам'яті до зон небезпеки та відторгнення. Їхня повторюваність і виразність підкреслює візуальний центр локальної ідентичності, яке мешканці несвідомо закріплюють через щоденне сприйняття міського простору.

Ментальні мапи респондентів показують, що вернакулярний образ Індустріального району є неадміністративним, а глибоко особистим і функціональним. Вони фіксують межі повсякденного досвіду: маршрути, символи, місця соціальної взаємодії, зони відпочинку або уникання. У структурі простору чітко простежується центр (ХТЗ) з інфраструктурною перевагою, що витісняє територію периферій. Аналіз мап за методом Кевіна Лінча дозволяє

побачити, як людина відображає власний міський простір, орієнтуючись не на адміністративні мапи, а на досвід, взаємодію і пам'ять.

2.4 Інтеграція результатів дослідження

Проведене дослідження дозволило виявити ключові риси локальної ідентичності Індустріального району Харкова, які формуються на основі повсякденного досвіду мешканців. Аналіз напівструктурованих інтерв'ю та ментальних мап показав високу узгодженість у вернакулярних уявленнях попри різний вік, стать та мікрорайони проживання респондентів.

Одна з головних закономірностей - це сприйняття району через його центральну частину, зокрема мікрорайон ХТЗ, який виступає головним функціональним і символічним центром. Навіть ті мешканці, які живуть у віддалених частинах району (на Рогані, Горизонті тощо), у своїх мапах і розповідях фокусуються на ХТЗ як на центрі району. Місці, де зосереджені транспорт, торгівля, зелені зони, соціальна взаємодія та символічні орієнтири.

Як інтерв'ю, так і ментальні мапи вказують на звужене уявлення про межі району: мешканці не включають у свій ментальний образ віддалені частини, що формально входять до Індустріального району за адміністративними межами. Це створює вернакулярний простір, межі якого визначаються повсякденними практиками пересування, емоційною прив'язаністю, комфортом чи, навпаки, униканням.

Особливу роль у локальній ідентичності відіграють зелені зони, культові місця (храм Священномученика Олександра, сквери, ДК, пам'ятники), інфраструктурні вузли (метро, ринок, супермаркети), промислові об'єкти та навчальні заклади. Деякі з них виступають як позитивні орієнтири та символи району, а деякі, як зони небезпеки або відторгнення (наприклад, гуртожитки «Титаніки» або промзони).

Теоретично результати дослідження локальної ідентичності можуть бути використані для збільшення громадської активності у досліджуваному Індустріальному районі Харкова. Виявлені вернакулярні образи, локальні

уявлення про комфорт, проблемні зони та символічні центри можуть бути основою для ініціювання змін у міському середовищі, орієнтованих на потреби мешканців, а також для запуску партисипативних процесів. Залучення мешканців до формування простору, особливо у постіндустріальних районах, дозволяє підвищити ефективність змін та зміцнити відчуття приналежності до району.

Для того щоб візуально інтегрувати всі зібрані дані, було створено цифрову мапу [Додаток Т] через сервіс uMap, де нанесено об'єкти, що згадувалися респондентами в інтерв'ю і на ментальних мапах. Ця мапа є узагальненням вернакулярного образу Індустріального району, сконструйованого мешканцями на основі їхнього життєвого досвіду.

Окрім окремих об'єктів, на мапі було позначено адміністративні межі Індустріального району, а також умовні вернакулярні межі, сформовані на основі відповідей респондентів на питання «Де, на вашу думку, починається та закінчується Індустріальний район?» Попри те, що теоретично вернакулярні межі є нечіткими та суб'єктивними, у дослідженні було здійснено спробу візуалізувати узагальнений варіант, що відображає середні уявлення мешканців про межі району.

Аналіз розміщення об'єктів на мапі дає змогу виявити явну централізацію символічних місць, улюблених локацій та точок взаємодії навколо мікрорайону ХТЗ, центральної частини Індустріального району, сформованої навколо Харківського тракторного заводу та прилеглих житлових масивів. Саме ця зона найчастіше згадувалася респондентами у зв'язку з повсякденними маршрутами, соціальною взаємодією та значущими локаціями.

Периферійні території згадувалися значно рідше, здебільшого тими, хто там проживає. Наприклад, «Пам'ятник літаку» як локальний орієнтир називався мешканцем мікрорайону Сонячний, а річка Студенок мала значення переважно для мешканців приватної забудови поруч із нею.

Окрему групу становлять згадки про сміттєзвалища між Індустріальним районом та селищем Хроли в його північній частині, які фігурують переважно у відповідях мешканців, що проживають поруч із цими територіями. Це свідчить

про те, що негативні локації усвідомлюються як значущі переважно тими, хто має з ними щоденний контакт.

Ця мапа візуалізує множинність вернакулярних образів та просторову асиметрію у сприйнятті району: більшість мешканців осмислюють його через знайомі центральні зони, тоді як периферія часто залишається поза межами уявного образу, особливо у випадках, коли вона не залучена до повсякденного досвіду.

Узагальнення результатів інтерв'ю, ментальних мап та цифрової мапи, створеної на їхній основі, підтверджує, що локальна ідентичність Індустріального району ґрунтується на щоденній взаємодії з простором. Вона формується через знайомі маршрути, символічно значущі об'єкти, соціальні зв'язки та емоційну прив'язаність до місць, які мешканці реально використовують у повсякденному житті.

Висновки до розділу II

У другому розділі було проаналізовано, як формуються вернакулярні уявлення та локальна ідентичність Індустріального району Харкова. Дослідження охоплює історичний розвиток району, інтерв'ю з мешканцями та їхню візуалізацію простору через ментальні мапи. Такий комплексний підхід дозволяє побачити, як мешканці осмислюють своє місце проживання через повсякденну взаємодію з простором.

Історичний аналіз показав, що район із самого початку формувався навколо Харківського тракторного заводу, який визначив його просторову структуру, соціальний склад населення та інфраструктурну організацію. Індустріальний центр району продовжує відігравати символічну роль у сприйнятті простору навіть після часткової втрати промислових функцій. Житлове будівництво, розвиток інфраструктури, реконструкція зелених зон та інші сучасні трансформації призводять до зміщення акцентів у локальній ідентичності, не порушуючи її індустріальну спадщину.

Інтерв'ю з мешканцями показали, що район найчастіше ототожнюється з мікрорайоном ХТЗ, навіть якщо самі респонденти проживають у віддалених частинах (наприклад, на Рогані чи Східному). Мешканці виокремлюють символічно важливі місця (пам'ятник «Перший трактор», ДК ХТЗ, ринок, храм Священномученика Олександра), зони соціальної взаємодії (сквери, парки, кафе), а також території, яких вони уникають (гуртожитки, промзони, закинуті об'єкти). Район сприймається загалом позитивно, як зручний і знайомий простір, однак водночас фіксується відчуття занепаду або небезпеки щодо окремих його частин.

Аналіз ментальних мап підтвердив ці спостереження: образ Індустріального району є зменшеним, вернакулярним та не охоплює офіційні адміністративні межі. Респонденти будують свою мапу району навколо щоденних маршрутів, знайомих локацій та візуально значущих орієнтирів. Завдяки методології Кевіна Лінча, на мапах чітко простежувалися шляхи, вузли, межі, райони та орієнтири, які формувалися через досвід мешканців. Район виглядає як простір із функціональним центром, природними або соціальними межами, та набором значущих місць.

Інтеграція інтерв'ю та ментальних мап дозволила побачити, що локальна ідентичність мешканців формується у взаємодії з конкретними просторовими об'єктами, маршрутами, зонами комфорту або уникання, і не визначається адміністративною належністю. Візуалізація у вигляді об'єднаної мапи, створеної на основі всіх інтерв'ю та ментальних мап, дозволяє побачити загальну картину вернакулярного простору району.

Локальна ідентичність Індустріального району Харкова - це результат особистісного, емоційного та практичного освоєння міського середовища, у якому головну роль відіграють не офіційні кордони, а повсякденні практики, символічні місця та життєвий досвід мешканців.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання бакалаврського дослідження було досягнуто поставленої мети, вивчено локальну ідентичність Індустріального району Харкова шляхом аналізу вернакулярних уявлень його мешканців. У ході роботи вдалося простежити, як повсякденний досвід, емоційне ставлення до простору та індивідуальні уявлення формують специфічне бачення міського середовища, що не збігається з офіційними адміністративними межами. Дослідження дозволило з'ясувати, як ці уявлення впливають на сприйняття району, його меж, центрів, символічних місць та зон уникання.

Відповідно до поставленої мети, у ході дослідження було виконано такі основні завдання:

Узагальнено теоретичні підходи до вивчення локальної ідентичності та вернакулярності. Проаналізовано різні концепції, що розглядають ідентичність як процес конструювання приналежності до простору, а також значення повсякденних практик, емоційної прив'язаності та локальної пам'яті у формуванні просторового уявлення.

Розглянуто сучасні дослідження локальної ідентичності в міському середовищі, зокрема приклади ментального мапування та інтерпретації вернакулярних образів міста на прикладі окремих міст та районів (Щецин, Чоколівка тощо). Це дозволило окреслити міждисциплінарний підхід до вивчення локальної ідентичності та обґрунтувати обрані методи.

На основі напівструктурованих інтерв'ю було виявлено особливості вернакулярних уявлень мешканців Індустріального району: їхні описи району, улюблені та проблемні місця, уявлення про межі та локальні традиції. У відповідях простежуються ключові символи, емоційні зони, а також індивідуальні практики, які впливають на сприйняття простору.

Проаналізовано ментальні мапи респондентів, що дозволило візуалізувати індивідуальні образи району, відстежити повторювані маршрути, значущі

об'єкти, межі та просторову логіку, що відображає локальне сприйняття міського середовища.

Важливим елементом локальної ідентичності є зв'язок мешканців з минулим району, зокрема з його індустріальною спадщиною. У багатьох відповідях простежуються згадки про заводи, насамперед Харківський тракторний завод, як ядро формування простору та соціальних зв'язків. Минуле постає не лише в історичному контексті, а й як важлива складова повсякденного життя, яка впливає на уявлення про свій район, його межі та символічні центри.

Інтеграція результатів інтерв'ю та мапування дала змогу сформулювати висновки щодо зв'язку між локальною ідентичністю мешканців і сучасними просторовими трансформаціями району. Виявлено, що ідентичність пов'язана не з офіційними межами, а з тим, як люди проживають і осмислюють простір, що змінюється внаслідок втрати промислових функцій, розвитку інфраструктури, появи нових публічних зон та зміни соціального складу мешканців.

У першому розділі було представлено теоретичну основу дослідження локальної ідентичності та вернакулярних уявлень. Узагальнено основні підходи до розуміння локальної ідентичності. Окрему увагу приділено феномену вернакулярності, що дозволяє побачити, як люди надають сенс простору поза межами офіційного планування та класифікацій.

У цьому ж розділі було обґрунтовано методологію дослідження, яка поєднує аналіз напівструктурованих інтерв'ю з ментальним мапуванням, а також опирається на підхід Кевіна Лінча для інтерпретації просторових уявлень мешканців. Такий міждисциплінарний підхід забезпечив необхідну глибину для вивчення повсякденного сприйняття міського середовища.

У другому розділі було зосереджено увагу на вивченні локальної ідентичності Індустріального району Харкова. Спочатку розглянуто історичний розвиток району як простору, сформованого навколо Харківського тракторного заводу, що заклало основу його соціальної та просторової структури. Розглянуто, як зміни останніх десятиліть вплинули на сучасне сприйняття району його мешканцями.

Аналіз інтерв'ю показав, що мешканці ототожнюють район передусім із мікрорайоном ХТЗ, який виступає центром повсякденного життя. Простір сприймається через маршрути, зони взаємодії, символічно значущі об'єкти та місця уникання.

На основі ментальних мап виявлено, що вернакулярне сприйняття району має зменшену структуру. Мешканці будують образ району навколо знайомих зон, залишаючи за його межами адміністративні частини.

Інтеграція інтерв'ю та ментальних мап дозволила сформулювати цілісну картину локальної ідентичності району. Отримані результати узагальнено у вигляді інтерактивної мапи, що репрезентує вернакулярну картину району очима його мешканців.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що локальна ідентичність Індустріального району Харкова формується через повсякденну взаємодію мешканців з простором. Вернакулярні уявлення визначають, які місця вважаються своїми, де проходять уявні межі району, що становить його центр, периферію або зону уникання.

Простір Індустріального району сприймається як набір знайомих маршрутів, вузлів взаємодії, знакових об'єктів і меж, що не збігаються з офіційною мапою. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти, як мешканці реально використовують і відчують міський простір, як формуються підґрунтя локальної ідентичності в умовах змін, трансформацій і повсякденного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Грінченко Г. Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження: Для студентів і аспірантів. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2007. – 28 с.
2. Досвід Cedos: соціальні дослідження для суспільних трансформацій / [Т. Жерьобкіна, Ю. Кабанець, М. Куделя, Н. Ломоносова, Ю. Назаренко, О. Слободян, Л. Філіпчук]; заг. ред. М. Куделя. – Київ: Аналітичний центр Cedos, 2021. – 120 с.
3. Інтерв'ю з мешканкою Індустріального району, 2000 р. н.; зап. 3 березня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-15-03032025), Харків.
4. Інтерв'ю з мешканкою Індустріального району, 2003 р. н.; зап. 30 квітня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-30-30042025), Харків.
5. Інтерв'ю з мешканкою Індустріального району, 1979 р. н.; зап. 16 листопада 2024 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-06-16112024), Харків.
6. Інтерв'ю з мешканкою Індустріального району, 2001 р. н.; зап. 16 листопада 2024 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-05-16112024), Харків.
7. Інтерв'ю з мешканкою Індустріального району, 1971 р. н.; зап. 29 січня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-11-29012025), Харків.
8. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 1983 р. н.; зап. 22 березня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна

- Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-27-22032025), Харків.
9. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 2003 р. н.; зап. 30 квітня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-31-30042025), Харків.
 10. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 1969 р. н.; зап. 8 листопада 2024 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-03-08112024), Харків.
 11. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 1999 р. н.; зап. 8 листопада 2024 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-01-08112024), Харків.
 12. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 1981 р. н.; зап. 10 лютого 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-12-10022025), Харків.
 13. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 2002 р. н.; зап. 11 січня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-08-11012025), Харків.
 14. Інтерв'ю з мешканцем Індустріального району, 2003 р. н.; зап. 15 січня 2025 р. у Харкові в рамках дослідження студентки ХНУ імені В. Н. Каразіна Сіліної Анастасії. Архів дослідниці (Шифр інтерв'ю: I-10-15012025), Харків.
 15. Кузіна К. Архітектурний рай чи тюрма для містян? Проекти соціалістичних міст радянської України (1929–1933 рр.) // Україна модерна. – 2020. URL: <https://uamoderna.com/md/arxitekturna-utopiya-chi-tyurma-dlya-mistyana>

[proekti-soczialistichnix-mist-radyanskoj-ukraini-\(1929-1933-rr\)](#) (дата звернення: 30.04.2025).

16. Лернер Ж. Акупунктура міста : пер. з португ. Львів, 2016. 154 с.
17. Любавський Р. Г. Стратегії пошуку житла робітниками у 1920-ті рр. (на прикладі Харкова) // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. – 2020. – Т. 3. – С. 24–29.
18. Маленька архітектура // Constructivism Kharkiv. – 2024. URL: <https://constructivism-kharkiv.com/personalii/malenska-arkhitektura> (дата звернення: 30.04.2025).
19. Марковська М. Харківський «Титанік»: як жити в будинку без туалету, підвіконь і гарячої води // Накипіло. – 2023. URL: <https://nakipelo.ua/ru/harkovskij-titanik-kak-zhit-v-dome-bez-tualeta-podokonnikov-i-goryachej-vody> (дата звернення: 30.04.2025).
20. Мілаковський Б., Власюк В. Промислова політика для виживання України: долаючи наслідки 30 років деіндустріалізації. – Київ: Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, Травень 2024. – 21 с.
21. (Не)комфортна (не)околиця: Чоколівка. Фінальна збірка робіт дослідницької практики / Центр урбаністичних студій; за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля, Бюро Київ – Україна. – Київ, 2020. – 205 с.
22. Нестеренко В. ХТЗ: місто в степу, давні цивілізації та робітничая айдентика // Люк. – 2024. – (Прогулянки Харковом). URL: <https://lyuk.media/city/taking-a-stroll-khtz/> (дата звернення: 30.04.2025).
23. Отріщенко Н. Шляхи та образи: способи зображення простору на ментальних картах / Н. Отріщенко // Антропологія простору : зб. наук. пр. у 4 т. / [наук. ред. М. Гримич]. – К. : Дуліби, 2016. – С. 104–111.
24. Рівень злочинності у Київському районі Харкова // CityScale. – URL: <https://www.cityscale.com.ua/uk/index.htm?data=crimes®ion=kharkov-kiyevskiy> (дата звернення: 30.04.2025).
25. Суптело О. Постіндустріальні трансформації старопромислових районів міста Харкова // Економічна та соціальна географія. – Київ, 2020. – Вип. 83.

- С. 53–62. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2020.83.53-62> (дата звернення: 30.04.2025).
26. У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу / заг. ред. В. Кравченка та С. Посохова. – Харків : Видавництво Точка, 2021. – 564 с.
27. Харків-залізобетон: вчора, сьогодні, завтра : матеріали XVIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 26 листопада 2024 р.). – Харків : ХНУРЕ, 2024. – 104 с.
28. Barkat, I., Ayad, H., Elcherif, I. Detecting the physical aspects of local identity using a hybrid qualitative and quantitative approach: The case of Souk Al-Khawajat district // Alexandria Engineering Journal. – 2019. – Vol. 58, № 5. – С. 1339–1352. URL: <https://doi.org/10.1016/j.aej.2019.11.005> (дата звернення: 30.04.2025).
29. Biggiero, L. The Creation and Evolution of District Identity: Theoretical and Empirical Observations. – October 2011. – 28 с. URL: <https://www.researchgate.net/publication/266090793> (дата звернення: 30.04.2025).
30. Gans H. J. The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans. – New York, 1965. – 792 с.
31. Gubkina, I. Socjalistyczne miasto «Nowy Charków»: Dziedzictwo urbanistyki z okresu modernizmu socjalistycznego na Ukrainie // Ośrodek Historii Miast Europy Środkowej i Wschodniej we Lwowie. – 2023. – С. 45–52.
32. Guelton, B. «Mental maps»: Between memorial transcription and symbolic projection // Frontiers in Psychology. – 2023. – Vol. 14. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1142238> (дата звернення: 30.04.2025).
33. Harvey D. The Condition of Postmodernity. – Malden, 1990. – 368 с.
34. Hillier B. The Social Logic of Space. – Cambridge [Cambridgeshire] ; New York : Cambridge University Press, 1984. – 609 с.
35. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. – New York, 1961. – 965 с.

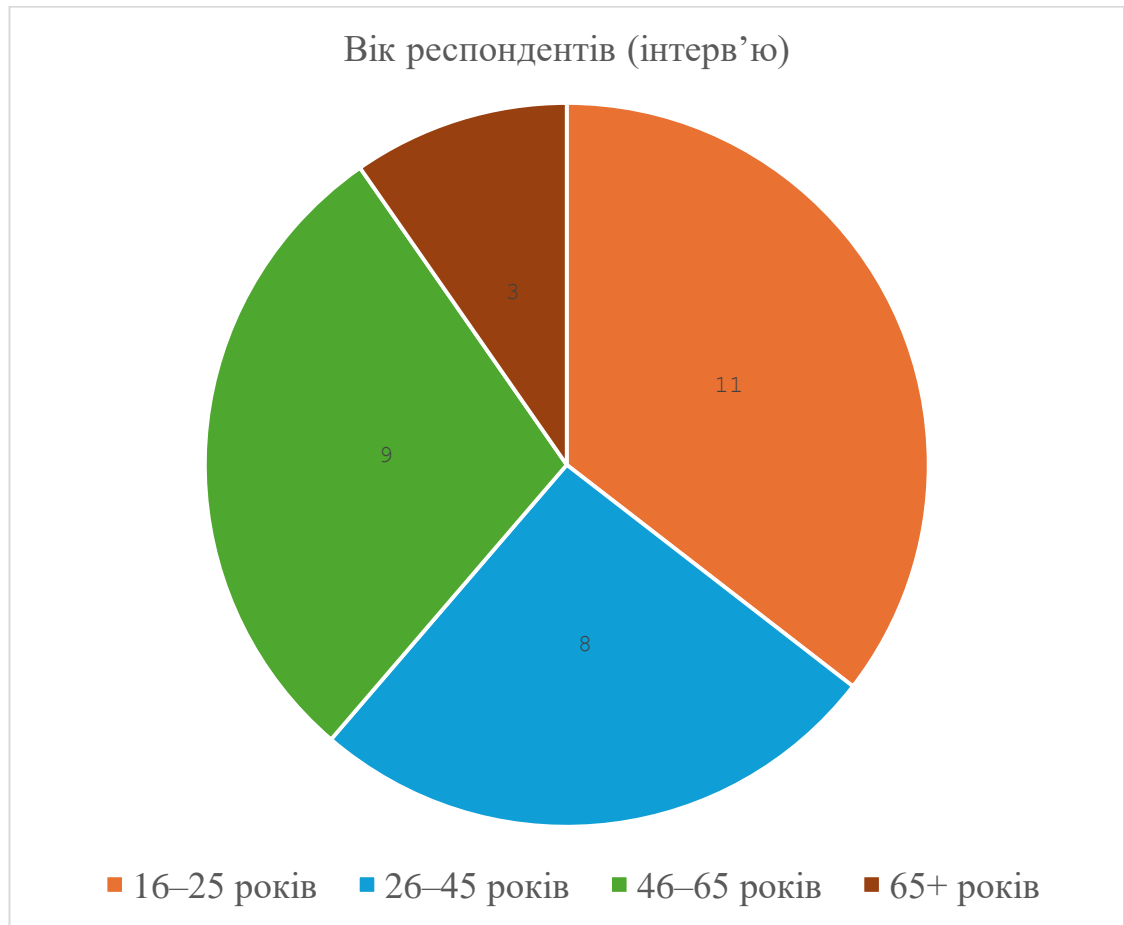
36. Jang, K. M., Kim, Y. Crowd-sourced cognitive mapping: A new way of displaying people's cognitive perception of urban space // PLOS ONE. – 2019. – Vol. 14 – 18 с. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0218590> (дата звернення: 30.04.2025).
37. Jiang, B. Computing the Image of the City. University of Gävle, Department of Technology and Built Environment, Division of Geomatics, 2012. URL: <http://arxiv.org/abs/1009.3635> (дата звернення: 30.04.2025).
38. Lynch K. The Image of the City. – Massachusetts Institute of Technology and the President and Fellows of Harvard College, 1960. – 187 с.
39. Map Me Happy: перші висновки мапування улюблених публічних просторів Києва // Mistosite. – 2018. URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/map-me-happy-pershi-vysnovky-mapuvannia-uliublenykh-publichnykh-prostoriv-kyieva> (дата звернення: 30.04.2025).
40. Muller, E., Gemmill, E., Choudhury, I., Nathvani, R., Metzler, A. B., Bennett, J., Denton, E., Flaxman, S., & Ezzati, M. (2022). City-wide perceptions of neighbourhood quality using street view images. Imperial College London. URL: <https://emilymuller1991.github.io/urban-perceptions/> (дата звернення: 30.04.2025).
41. Mumford L. The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. – New York, 1961. – 1576 с.
42. Netto, V. M., Brigatti, E., Cacholas, C. From form to information: Analysing built environments in different spatial cultures. – June 29, 2020. URL: <https://arxiv.org/abs/2006.13897v2> (дата звернення: 30.04.2025).
43. Osóch, B., Czaplińska, A. City image based on mental maps: The case study of Szczecin (Poland) // Miscellanea Geographica – Regional Studies on Development. – 2019. – Vol. 23, № 2. – С. 111–119. URL: <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2019-0016> (дата звернення: 30.04.2025).
44. Rogers A., Castree N., Kitchin R. A Dictionary of Human Geography. – Oxford : Oxford University Press, 2013. – 592 с.

45. Rosyida, F., Sholikhah, W., Sari, U. A. Mental Mapping: Viewing the School Environment of the Mind // *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. – 2017. – Vol. 79. – С. 344–348. URL: <https://doi.org/10.2991/icge-16.2017.66> (дата звернення: 30.04.2025).
46. Şahin Körmeçli, P. Understanding the Historic Center by Using Network Analysis with Mental Mapping Method: The Case Study of Amasra, Turkey // *Sustainability*. – 2024. – Vol. 16, № 5387. – 17 с. URL: <https://doi.org/10.3390/su16135387> (дата звернення: 30.04.2025).
47. Schenk, Frithjof Benjamin. Mental Maps: The Cognitive Mapping of the Continent as an Object of Research of European History // *European History Online (EGO)*. – 2013. URL: <http://www.ieg-ego.eu/schenkf-2013-en> (дата звернення: 30.04.2025).
48. Schneider, P. Combining landscapes and landmarks to form a cognitive map of distant spaces (Strabo, 16, 4, 5-15) // S. L. Sørensen. *Sine fine. Studies in honour of Klaus Geus on the occasion of his sixtieth birthday*. 2022. URL: <https://shs.hal.science/halshs-03839223v1> (дата звернення: 30.04.2025).
49. Shao, Y., Lange, E., Thwaites, K., та ін. Defining Local Identity // *Landscape Architecture Frontiers*. – 2017. URL: <http://eprints.whiterose.ac.uk/119661/> (дата звернення: 30.04.2025).
50. Triponescu, A., Dragan, A., Creţan, R. Mapping Perception: Analyzing Mental Representations of Urban Space in Timisoara, Romania // *Urban Sci*. – 2024. – Vol. 8, № 205. – 18 с. URL: <https://doi.org/10.3390/urbansci8040205> (дата звернення: 30.04.2025).
51. Vernacular // Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/vernacular> (дата звернення: 30.04.2025).
52. Zuckerman, E. Google Maps' personalization will hurt public space and engagement // *Slate*. – 2013. URL: <https://slate.com/technology/2013/05/google-maps-personalization-will-hurt-public-space-and-engagement.html> (дата звернення: 30.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Віковий склад учасників напівструктурованих інтерв'ю.

Додаток Б

Статевий склад учасників напівструктурованих інтерв'ю.

Додаток В

Просторове розселення учасників напівструктурованих інтерв'ю в межах Індустріального району.

Додаток Г

У цій папці збережені транскрипції напівструктурованих інтерв'ю з мешканцями Індустріального району м. Харкова, проведені у рамках дослідження.

Посилання на Google Диск:

https://drive.google.com/drive/folders/1TpmXaoigNDJ2z-C7Jia1Qz8qx1UX3jS?usp=drive_link

QR-код для швидкого доступу:

Додаток Д

Статевий склад учасників ментального мапування.

Додаток Е

Віковий склад учасників ментального мапування.

Додаток Ж

Просторове розселення учасників ментального мапування в межах Індустріального району.

Додаток 3

У цій папці збережені ментальні мапи мешканців Індустріального району м. Харкова, зібрані у рамках дослідження.

Посилання на Google Диск:

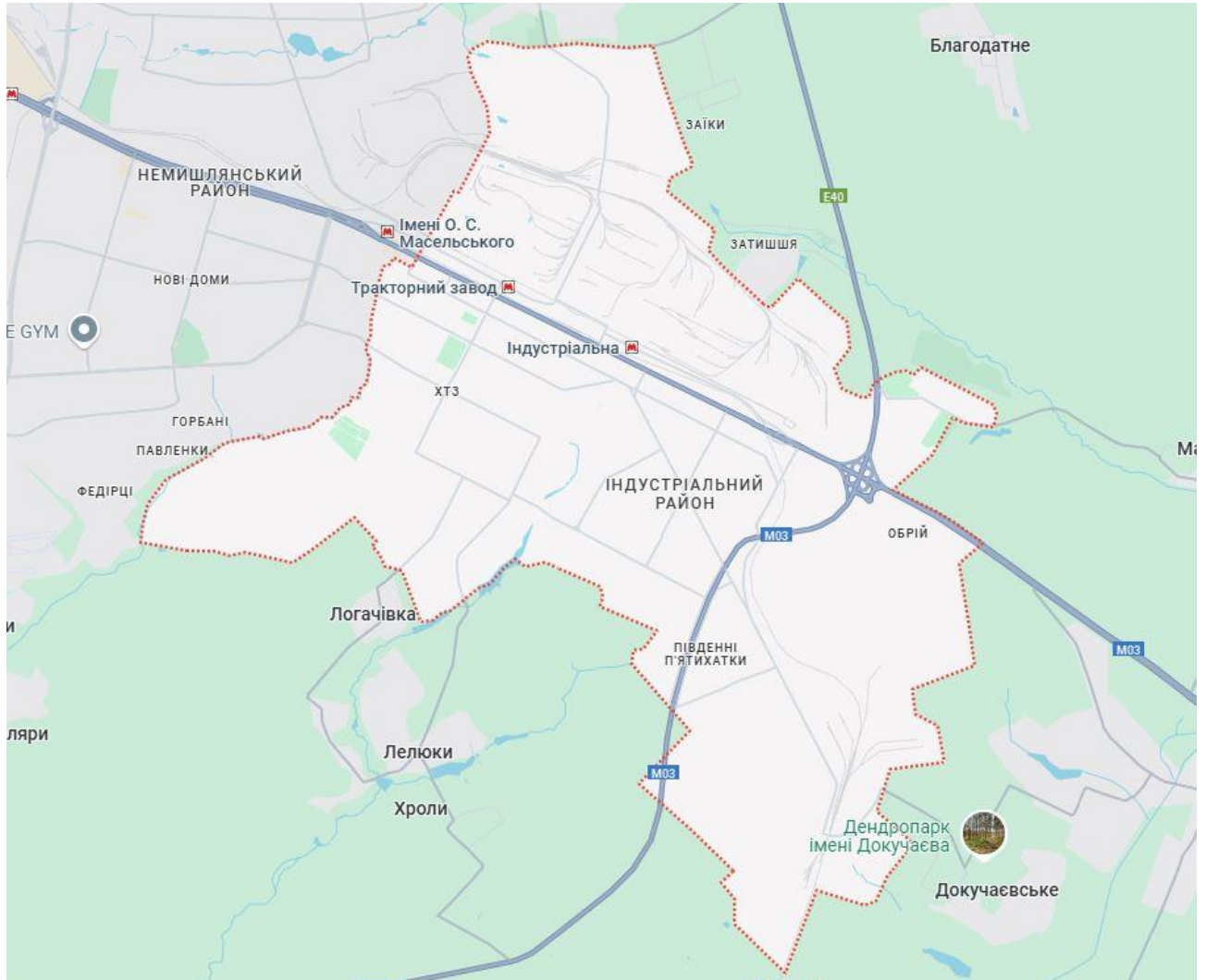
https://drive.google.com/drive/folders/1voNWzOP5_aiN80A4vA3rbfLHRwTDQsRv?usp=drive_link

QR-код для швидкого доступу:

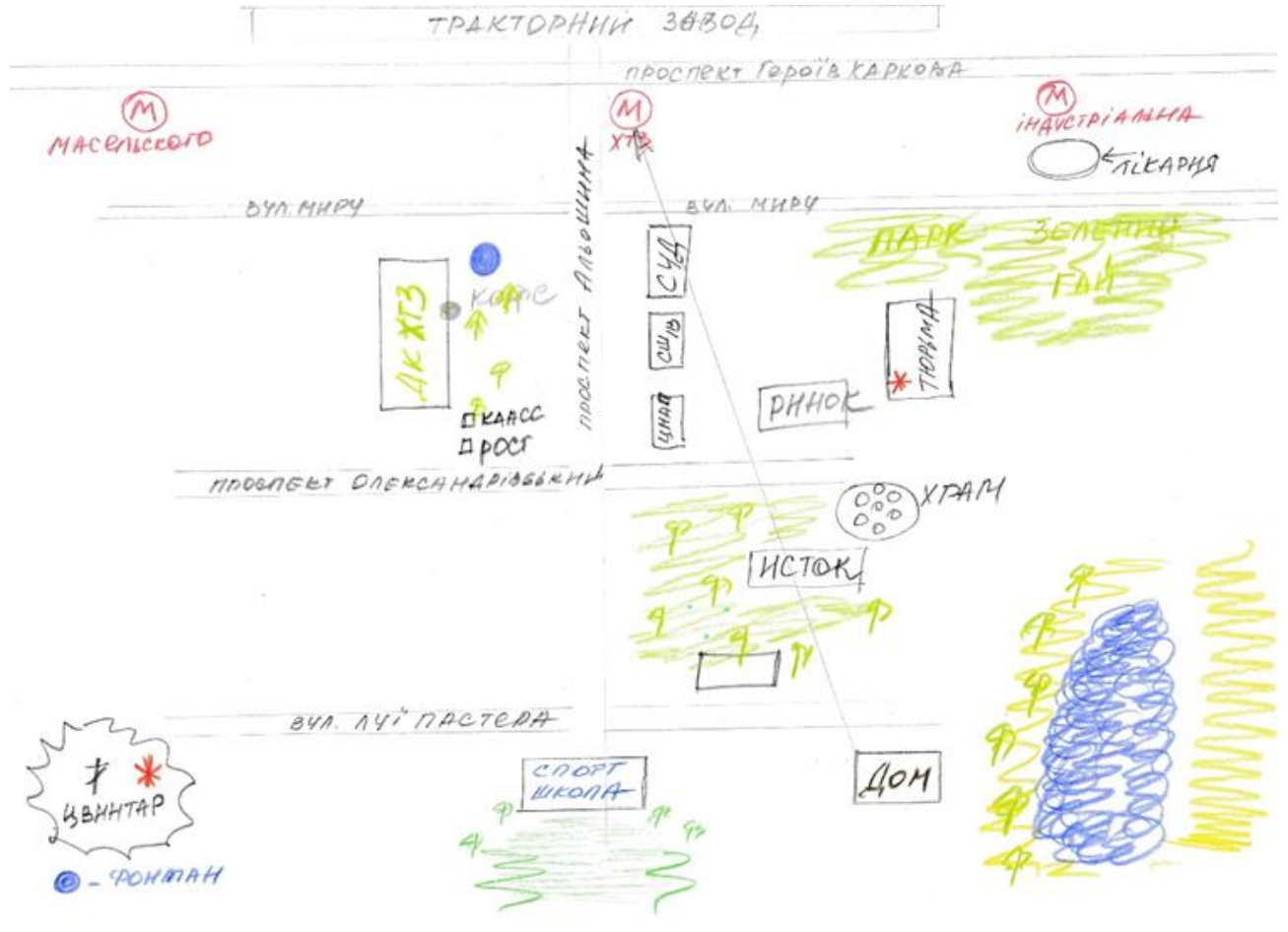
Додаток И

Скріншот мапи з Google Maps із видимими офіційними межами Індустріального району м. Харкова (<https://maps.app.goo.gl/nHdeATp7jBCjc8vc7>).

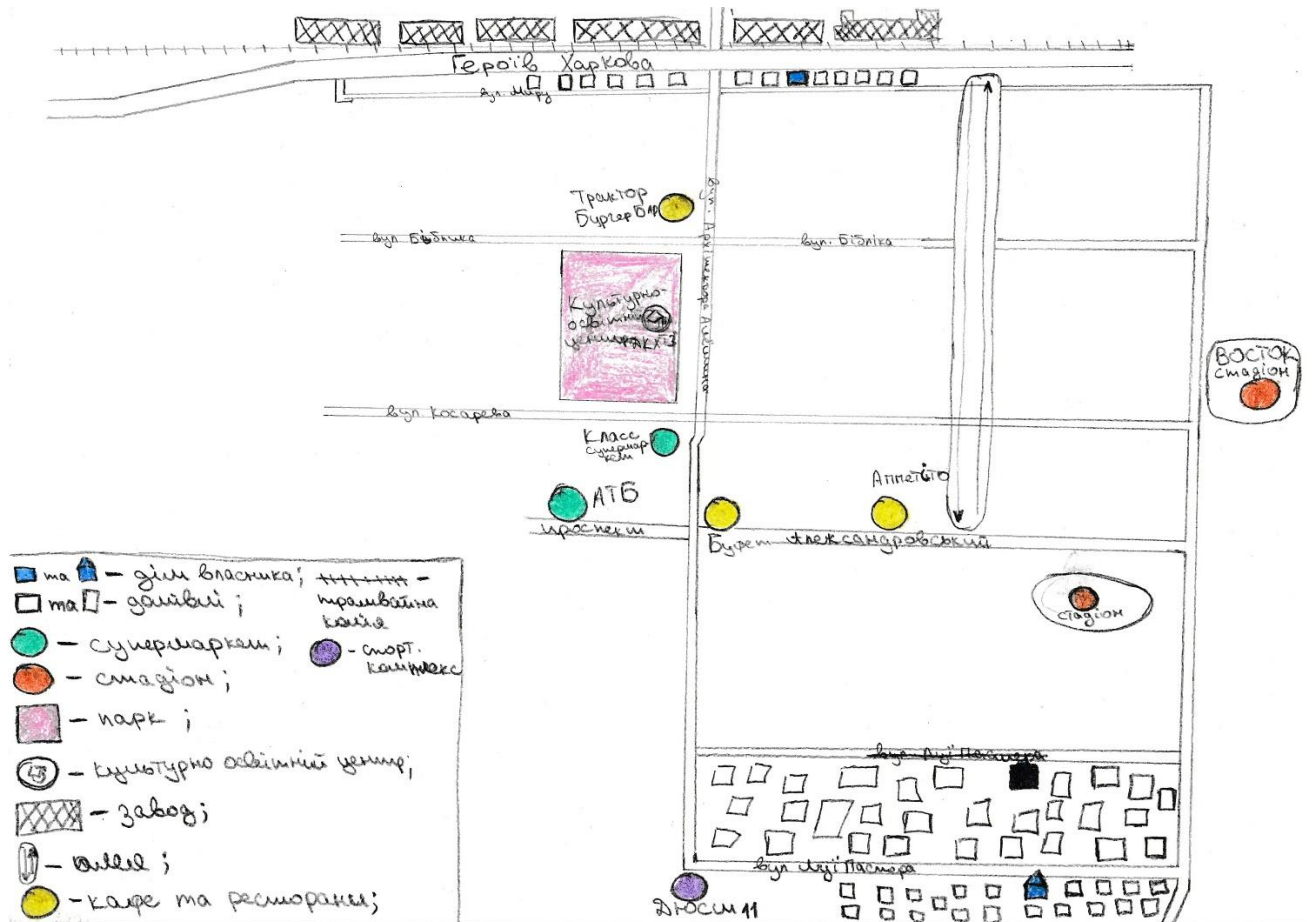
Додаток К

Ментальна мапа респондента М-08-28022025: маршрут через сквер біля храму Священномученика Олександра.

Додаток Л

Ментальна мапа респондента М-05-11012025: північна межа через Харківський Тракторний Завод, проспект Героїв Харкова та трамвайні колії ВЗДОВЖ НИХ.

Додаток М

Ментальна мапа респондента М-17-28032025: східна межа через парк «Зелений Гай» та річку Студенок.

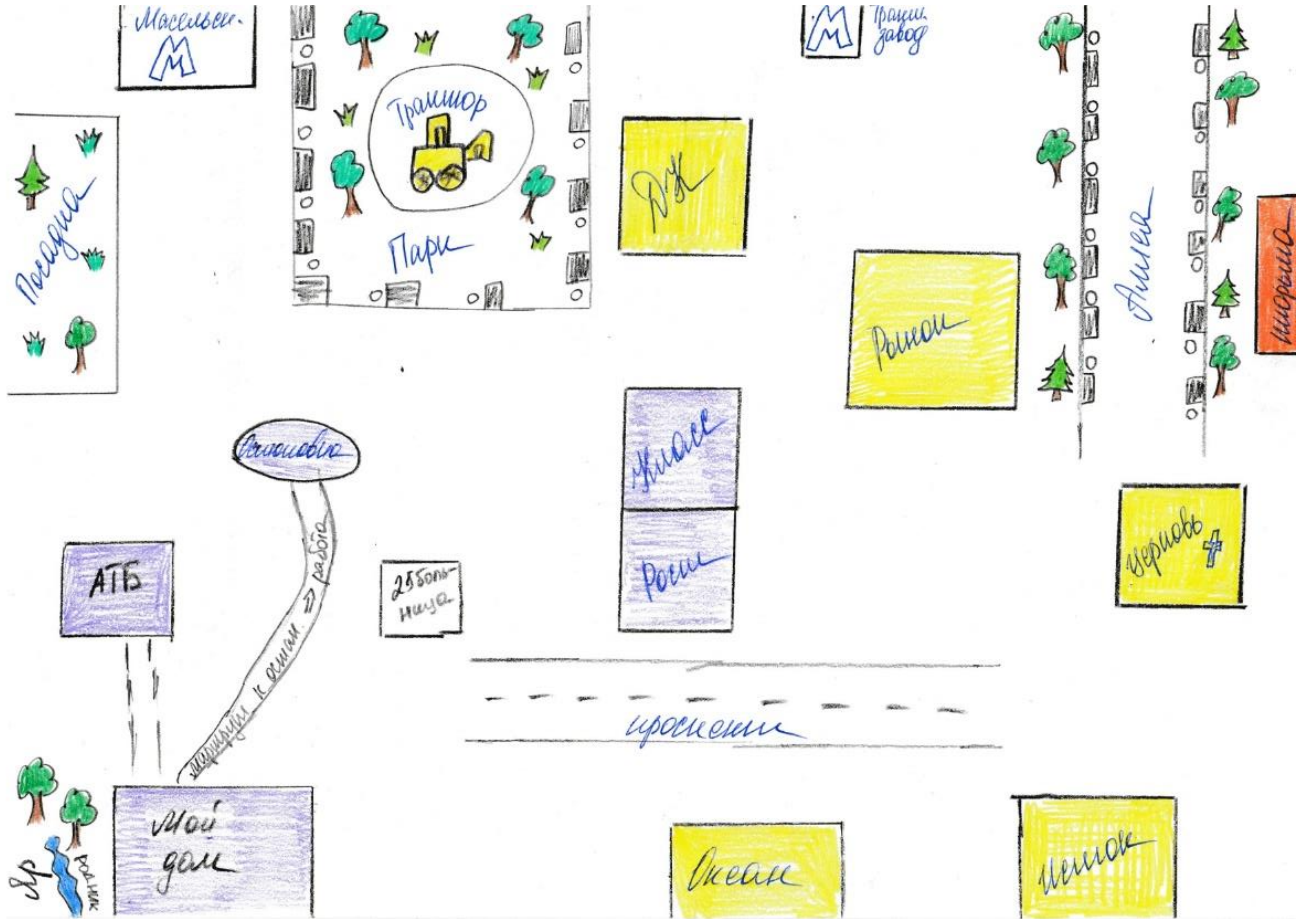
Додаток П

Ментальна мапа респондента М-14-20032025: мешканець приватної забудови зображає поле та озеро на околицях Індустріального району.

Додаток С

Ментальна мапа респондента М-19-01042025: пам'ятник «Перший Трактор».

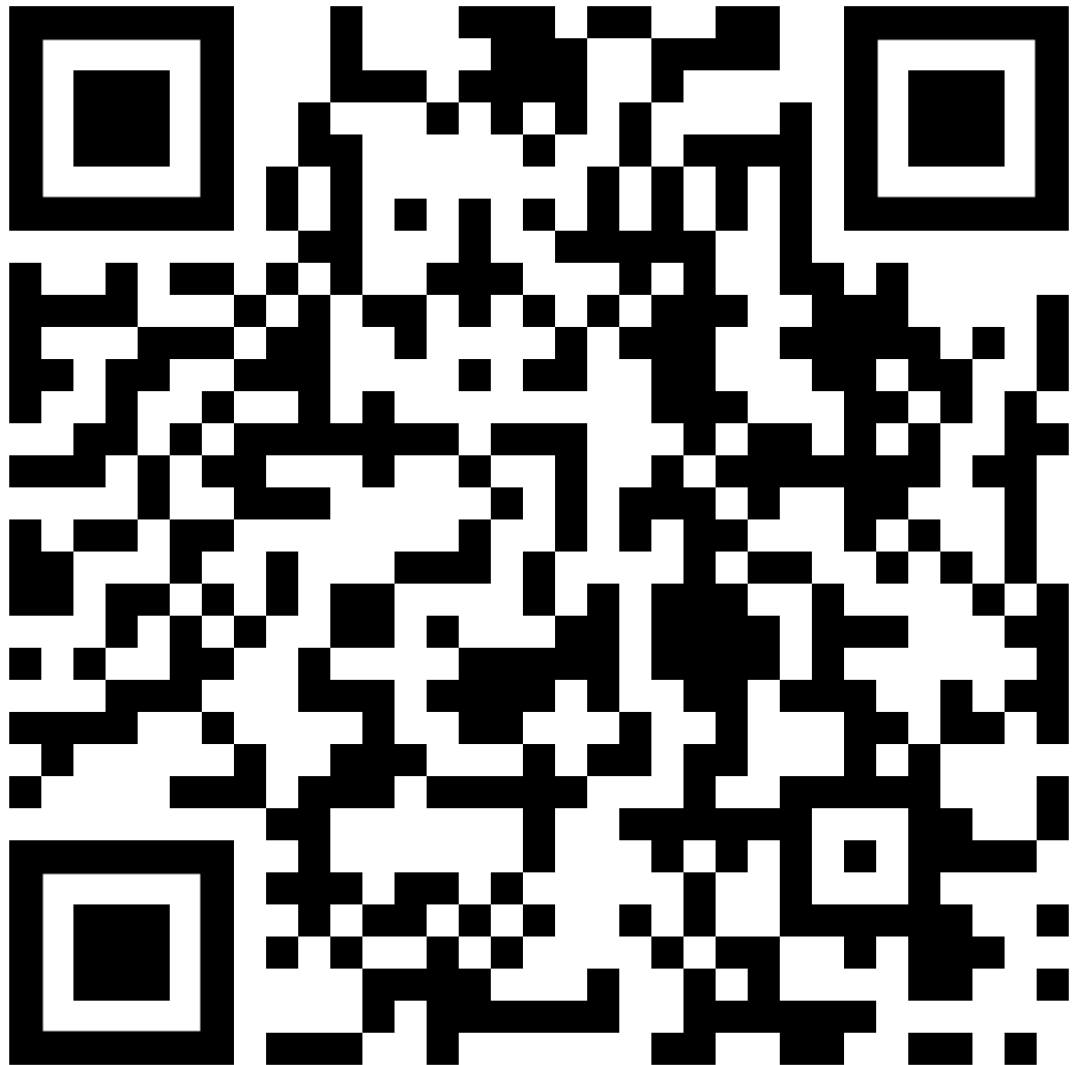
Додаток Т

За цим посиланням можна ознайомитися з цифровою мапою вернакулярного образу Індустріального району м. Харкова, створену на основі інтерв'ю та ментальних мап мешканців. Вона візуалізує улюблені місця, зони уникання, символічні об'єкти та уявні межі району, які фігурували у відповідях респондентів.

Посилання на мапу uMap:

https://umap.openstreetmap.fr/uk-ua/map/map_1220155

QR-код для швидкого доступу:

Додаток У

Фото декоративного макету гусеничного трактора, що встановлено біля входу до закладу «Traktor Family Gastro Bar», зроблене авторкою дослідження 20.05.2025.

